

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra práva

Diplomová práce

Zemědělské družstevnictví

Ondřej Krátoška

© 2011

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Ondřej Krátoška

obor Veřejná správa a regionální rozvoj nav.- Sez. Ústí - Tábor

Vedoucí katedry Vám ve smyslu Studijního a zkušebního řádu ČZU v Praze
čl. 17 odst. 2 určuje tuto diplomovou práci.

Název práce: **Zemědělské družstevnictví**

Osnova diplomové práce:

1. Úvod
2. Cíl práce a metodika
3. Počátky zemědělského družstevnictví v českých zemích a na Moravě
4. Zemědělské družstevnictví do roku 1950
5. Zemědělské družstevnictví v letech 1950 - 1989
6. Zemědělské družstevnictví od roku 1990
7. Význam družstev v současném zemědělském hospodaření
8. Současná právní úprava družstevnictví
9. Výhody a nevýhody současné právní úpravy
10. Budoucnost zemědělského družstevnictví ve 21. století
11. Změny v právní úpravě
12. Závěr
13. Seznam použitých zdrojů
14. Přílohy

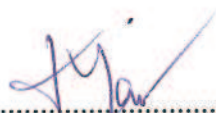
Rozsah hlavní textové části: 60 - 80 stran

Doporučené zdroje:

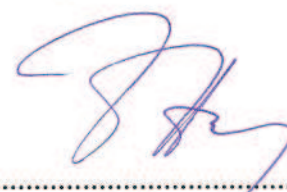
- BLAŽEK, A., TREJBAL, B.: Zemědělské družstevnictví v království českém, Praha, A. Neubert, 1913.
- BLAŽKE, J.: Nástin přednášek o zemědělském a družstevním zákonodárství, Praha, SPN, 1954.
- BORECKÝ, F.: Sjednocené zemědělské družstevnictví, Praha, Vyšehrad, 1951.
- DVOŘÁK, L. F.: Zemědělské družstevnictví v republice čsl., Praha, Masarykova akademie práce, 1934.
- FÁBRY, V.: Československé pozemkové právo, Praha, Ústav státní správy, 1981.
- FÁBRY, V.: Přehled zemědělskodružstevního práva, Praha, SNPL, 1960.
- FÁBRY, V.: Zemědělsko-družstevní právo, Praha, ČSAV, 1958.
- FEIERABEND, L. K.: Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952, Volary, Stehlík, 2007.
- HŮLKA, A.: Zemědělské družstevnictví, Praha, Československá akademie zemědělská, 1931.
- HONCOVÁ, J.: Zemědělské družstevnictví za předmnichovské republiky, Praha, s.n., 1975.
- JECH, K.: Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha, Vyšehrad, 2008.
- KUBAČÁK, A.: Dějiny zemědělství v českých zemích, Díl 1 od 10. století do roku 1900, Praha, Česká zemědělská tiskárna, 1994.
- KUBAČÁK, A.: Dějiny zemědělství v českých zemích, II. díl, 1900-1989, Praha, Ministerstvo zemědělství ČR, 1995.
- KUBAČÁK, A.: Ministerstvo zemědělství v letech 1918-1948, Praha, Ministerstvo zemědělství ČR, 2005.
- OBRTTEL, F.: Zemědělské družstevnictví v Československu, Praha, Obrtel, 1928.
- POSPÍŠIL, B.: Právně teoretické problémy československého zemědělského družstevnictví, Brno, Univerzita J. E. Purkyně, 1978.
- PEKÁREK, M.: Majetková účast občanů v družstvech a její právní aspekty, Brno, Masarykova Univerzita v Brně, 1999.

Vedoucí diplomové práce: **JUDr. Michael Kučera**

Termín odevzdání diplomové práce: duben 2011

.....
Vedoucí katedry

.....
Děkan

V Praze dne: 3. 2. 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů.

V Praze dne 4.4.2011

Ondřej Krátoška

Poděkování

Velmi rád bych poděkoval panu JUDr. Michaelu Kučerovi, který byl až do ledna roku 2011 vedoucím diplomové práce, za věcné a cenné připomínky ohledně mé práce a také za ochotu, se kterou mi doporučil a poskytl odbornou literaturu.

Zároveň děkuji paní JUDr. Daniele Světlíkové, která se v lednu 2011 stala novou vedoucí diplomové práce, za převzetí koncepce a vedení při finalizaci diplomové práce.

Zemědělské družstevnictví

Diplomová práce shrnuje historický vývoj a současný význam zemědělského družstevnictví v České republice. Sběrem a využitím statistických údajů, jakož i studiem legislativního rámce vypovídá o úloze zemědělského družstevnictví v české ekonomice. Po zhodnocení výhod a nevýhod stávající právní úpravy navrhuje změny zákonné úpravy ve světle připravované rekodifikace občanského zákoníku a přijetí nového zákona o obchodních korporacích.

Klíčová slova: zemědělství, družstvo, Česká republika, právní úprava, historie, družstevní principy

Agricultural cooperatives

Diploma thesis summarizes the historical development and contemporary importance of agricultural cooperatives in the Czech Republic. Collection and use of statistical data as well as studies of the legislative framework reflects the role of agricultural cooperatives in the Czech economy. Upon assessing advantages and disadvantages of the existing legal regulation thesis includes proposal for amendments to the regulation in the light of the upcoming recodification of the Civil Code and adoption of a new Act on business corporations.

Keywords: agriculture, cooperative, Czech Republic, legal regulation, history, cooperative principles

Obsah

1. Úvod	9
2. Cíl práce a metodika	10
3. Počátky zemědělského družstevnictví v českých zemích a na Moravě	11
3.1 Právní předpisy Rakouska - Uherska	15
4. Zemědělské družstevnictví do roku 1950	17
4.1 Centrokooperativ	18
4.2 Politika	21
4.3 Převzetí zákonů z rakousko-uherského zákonodárství	21
4.4 ZVD	22
4.5 Poválečná léta	23
4.6 Rozparcelování půdy – další pozemková reforma	24
5. Zemědělské družstevnictví v letech 1950 – 1989	29
6. Zemědělské družstevnictví od roku 1990	32
7. Význam družstev v současném zemědělském hospodaření	37
7.1 Environmentální funkce	37
7.2 Vzdělávání	38
7.3 Socioekonomický dopad	39
8. Současná právní úprava družstevnictví	41
8.1 Základní charakteristika družstva v české právní úpravě	42
8.2 Založení a vznik družstva	43
8.3 Členství v družstvu	45
8.4 Převod členských práv a povinností	45
8.5 Zánik členství v družstvu	46
8.6 Vypořádací podíl	47
8.7 Orgány družstva	48
8.8 Členská schůze	48
8.9 Představenstvo	50
8.10 Kontrolní komise	51
8.11 Zrušení, likvidace a zánik družstva	51

9. Výhody a nevýhody současné právní úpravy	53
9.1 Výhody	53
9.2 Nevýhody	53
10. Budoucnost zemědělského družstevnictví ve 21. století	55
10.1 Rozvoj venkova	56
10.2 Péče o krajinu	57
10.3 Výroba a využívání obnovitelných zdrojů	57
10.4 Družstva nové generace	58
10.5 Propojení vědy a výzkumu v zemědělství s praxí	58
10.6 Spolupráce s dalšími subjekty	59
11. Změny v právní úpravě	61
12. Závěr	64
13. Seznam použitých zdrojů	65
14. Přílohy	67
Příloha č. 1	67
Příloha č. 2	68

1. Úvod

Produkty zemědělství a zemědělského družstevnictví nacházíme denně na svých stolech a konzumujeme je, proto se tato oblast lidské činnosti dotýká nás všech. Většina lidí si však nedokáže nebo nechce představit práci, které je nezbytná, aby se produkty dostaly do obchodů nebo na stůl a nevnímá též zemědělce, kteří pro ně potraviny obstarávají. Pro velkou část obyvatel má zemědělské družstevnictví nádech mnohdy neprávem zprofanovaných JZD z období socialismu. Pro mladé lidi, narozené od konce osmdesátých let, neznamená zemědělské družstevnictví prakticky nic. Proto je třeba čas od času připomenout činnosti, které se dotýkají regionálních, sociálních, ekonomických oblastí i oblasti životního prostředí a které fungují na osvědčených principech spolupráce.

Pro družstevnictví se navíc blíží významné období, které připomíná všem lidem ve světě nezbytnost spojování lidí či společností v celky, které mohou snáze zajistit přežití, odolávat negativním tlakům a efektivně generovat zisk. Valné shromáždění OSN vyhlásilo v rezoluci A/RES/64/136 rok 2012 rokem družstev. Družstevní společnosti nabízí významné přínosy, proto je třeba vyzdvihnout význam družstev na socioekonomickém rozvoji, zmínit dopad na snižování chudoby ve světě, vznik pracovních míst a sociální integraci. Svět si uvědomuje významnou roli družstev. V rozvojových zemích je to jedna z mála šancí na fungování nejen zemědělství a přidružené výroby, ale i celé společnosti.

Situace v českých zemích není pochopitelně tak dramatická, jako v zemích rozvojových. Přesto se zemědělské družstevnictví na našem území od založení prvních družstev ke konci 19. století v celé své éře až do dneška potýkalo a potýká s celou řadou problémů. Nejinak tomu bude i v budoucnosti, ale význam zemědělského družstevnictví zůstane veskrze pozitivní a nezanedbatelný.

2. Cíl práce a metodika

Cílem této práce je v historickém exkurzu a vzhledu do současného družstevnictví ukázat možnosti sdružování v zemědělském sektoru 21. století. Dalším cílem je zmapování současných trendů v zemědělském družstevnictví a zjištění, jestli je realita v souladu s právními předpisy, které se této oblasti týkají. A v neposlední řadě jde o nové legislativní návrhy, které jsou očekávány při rekonstrukci občanského zákoníku.

V práci je použita literární rešerše historických údajů všeobecného družstevnictví s použitím dostupných statistických údajů. Praktická část diplomové práce se ve zkráceném rozboru zamýšlí nad využitelností současné právní úpravy v porovnání s rozdíly nově navrhovaného zákona o obchodních korporacích. Zároveň jsou zmiňovány i další možnosti právních úprav při podpoře zemědělského družstevního podnikání.

Vzhledem k tomu, že zemědělství zasahuje do oblastí hospodářské, regionální, sociální, oblasti životního prostředí a mnoha dalších, jsou údaje z těchto všech oblastí poskládány ve *vademecum* zemědělského družstevnictví s důrazem na právní stránku úpravy družstev zemědělského sektoru.

3. Počátky zemědělského družstevnictví v českých zemích a na Moravě

Prvotní myšlenky na spojení rolníků do družstev se mohly rodit v hlavách zemědělců, do té doby spolupracujících jen v úzkém rodinném kruhu, již po revolučním roce 1848, kdy ve střední Evropě vrcholila krize sociálního a politického systému. Rakouský ústavodárný sněm přijal 7. září roku 1848 zákon o zrušení roboty a ostatních poddanských povinností vůči šlechtě. Rušila se také vrchnostenská pravomoc šlechty vůči rolníkům, kteří se z ní mohli či spíše museli ve splátkách vykoupit. Zrušení roboty s částečnou náhradou ze strany rolníka bylo kompromisem jak pro poddané, kteří získali osobní svobodu, tak i pro stát, vrchnost a průmyslové podnikatele. Samotné odškodnění navíc přineslo finanční příspěvek pro modernizaci velkostatků.

Díky tomu již ve druhé polovině devatenáctého století vznikaly zájmové zemědělské organizace, zemědělské družstevnictví a vědecko-výzkumná činnost. Ke konci devatenáctého století se k tomu přidaly i politické aktivity zemědělců. České zemědělství mělo i dobrou materiální základnu a v Rakousko-Uhersku bylo bezpochyby nejvyspělejší. Myšlenky družstevnictví přejímali čeští zemědělci od svých západních kolegů. Nejprve hlavně v peněžních činnostech a později i ve výrobě, zpracování a odbytu zemědělských produktů. Mimo tradičního souboje s vlivy přírody se rolníci druhé poloviny 19. století setkávali i s nedostatkem financí. Nejenže tyto finanční prostředky byly nezbytné pro vykoupení se z poddanských povinností, ale zároveň byly potřebné na investice do vlastních hospodářství. Zadlužený rolník se mnohdy dostal do dluhové pasti spekulantů a lichvářů. Vysoké úroky bez umořování půjčeného kapitálu dohnaly mnohé až ke krachu a nucené dražbě.

Od 80. let devatenáctého století byla v českých zemích zakládána úvěrová družstva dle německého vzoru pruského finančníka Friedricha Wilhelma Raiffeisena. Pochopitelně s ohledem na původ této myšlenky se úvěrová družstva rozšířila nejprve v pohraničí, které bylo osídleno německým obyvatelstvem.

Raiffeisenovy základní zásady fungování úvěrních družstev:

- Žádné podíly pro členy z činnosti družstva (zde došlo později kvůli generování zisku k revizi)
- Územní obvod družstva byl striktně omezen. Členové družstva se museli znát a ručili neomezeně, tedy celým svým majetkem.
- Družstevní funkce byly funkce čestné a tedy bezplatné.
- Kvůli neomezenému ručení nesměl být člen družstva členem jiného družstva.

Ve zbývajících částech českých zemí Rakouska - Uherska byl mnohdy využit vzor prosazovaný Františkem Cyrilem Kampelíkem, který víceméně nezávisle na sociálním reformátorovi Raiffeisenovi prosazoval svépomoc zemědělců v rámci úvěrních a spořitelních družstvech. František Cyril Kampelík razil heslo „Co jednomu nemožno, to všem dohromady snadno“. Po přijetí duchovního otce později zakládaných spořitelních družstev se vžil název kampeličky. Tato malá úvěrová družstva fungovala na principu neomezeného ručení, které garantovalo vkladatelům jistotu. Je třeba připomenout fakt, že v období do roku 1948 neutrpěli členové záložen žádné výraznější ztráty díky tomu, že vedení jednotlivých ústavů bylo velmi obezřetné a vyhýbalo se rizikovým spekulativním obchodům. Důvodem může být i fakt, že družstva podporovala podnikání svých členů a usnadňovala jejich podnikání. Měla posílit hospodářsky slabé v konkurenci s hospodářsky silnějšími. Zároveň sledovala nejen hospodářské, ale i sociální a mravní cíle. V hospodářském významu šlo o zvýšení rentability podnikání, šíření pokroku a ulehčení práce zemědělce. Hlavním výsledkem činnosti nebylo vytváření zisku, ale především úspory pro členy, což umožňovalo konzervativní přístup ke správě vložených prostředků. Jednotlivé spořitelny byly zakládány pro oblasti obce nebo farnosti. Všichni členové se znali a provoz byl relativně levný, neboť honorována bývala jen funkce pokladníka. Pro větší finanční sílu a větší možnosti se později propojovaly s jinými záložnami a nezbytností se stalo vedení těchto komplexů skrze vlastní ústředí. V roce 1947, tedy krátce před nuceným koncem malých záložen a jejich začleněním do Státní spořitelny, bylo členy úvěrových a spořitelních družstev šestnáct procent obyvatel. České úvěrové družstevnictví bylo v té době odborníky velmi ceněno, neboť patřilo k nejrozvinutějším v Evropě a mohlo

se směle srovnávat s vyspělými agrárními zeměmi, jako byly Švýcarsko, Dánsko, Holandsko nebo Švédsko.

„Zemědělské úvěrové družstevnictví prodělalo od 80. let 19. století prudký rozvoj. V roce 1933 působilo u nás skoro 7 tisíc různých typů úvěrových družstev (kampeličky, občanské záložny, živnostenské záložny, úvěrová družstva). Takto pojaté finanční spořitelny a úvěrové družstevnictví bylo založeno na vzájemné pomoci zemědělců, řemeslníků, živnostníků i drobných podnikatelů, většinou nevlastnilo žádný kapitál a nemělo také téměř žádný placený aparát. Chod a časově omezený styk s veřejností jednou až dvakrát týdně, většinou v neděli dopoledne, zajišťovali obvykle sami zemědělci, neplacení dobrovolníci, ve spolupráci s venkovskými učiteli, poštmistry nebo kněžími. Úvěrová družstva usnadňovala hospodaření tím, že poskytovala rolnickým hospodářstvím snadno dosažitelný úvěr s nízkou úrokovou mírou a přijatelnými lhůtami splatnosti. Ten byl využíván jak na nákup provozních potřeb a hospodářských zvířat, tak i na pořízení zemědělské techniky i na výstavbu provozních objektů a jejich strojního zařízení. Tím úvěrová družstva přispívala k zavádění účinnějšího způsobu hospodaření spojeného s růstem zemědělské výroby.“¹

Jak bylo zmíněno, po vzniku peněžních družstev vznikala i zemědělská družstva výrobní, prodejní i nákupní. Do té doby fungoval prodej vyrobených produktů a nákup průmyslových potřeb přes překupníky, kteří usnadnili přístup výrobků na trh, ale zároveň využívali vzdálenost rolníků od tržišť. Od sedmdesátých let 19. století si v rámci svépomoci chtěli členové družstev usnadnit i odbyt a nákup, proto vznikala i družstva zaměřená na tato odvětví.

„Úvěrní družstva se stala prvními propagátory družstevních myšlenek vůbec, takže brzy došlo k zakládání i družstev neúvěrních. Postupně se zformovaly, podle charakteru činnosti, čtyři základní skupiny neúvěrních družstev: 1. družstva obchodní (nákupní, prodejní, odbytová, zásobovací), 2. družstva zpracovatelsko-výrobní (lihovarnická, škrobárenská, lnářská, mlékárenská, mlýnská), 3. družstva provozní, resp. pomocná

¹ Kubačák, A.: *Přínos českých zemí evropskému zemědělství*, Praha, Ministerstvo zemědělství ČR, 2002, Str. 37.

(meliorační, strojní, chovatelská, elektrárenská), 4. družstva výrobní (v ČSR vznikla po první světové válce a v literatuře jsou známa jako zemědělská výrobní družstva – ZVD). Tradiční zemědělská družstva se etablovala buď jen v předvýrobní fázi reprodukčního procesu v hospodářství soukromého rolníka (např. úvěr či nákup), nebo jen v povýrobní (prodej či družstevní zpracování produktu), nebo v obou fázích. Vlastní proces prvovýroby přitom probíhal plně a vždy v režii rolníka na půdě, která byla v jeho soukromém držení. Na rozdíl od toho ZVD se realizovala téměř výhradně ve výrobní fázi, na půdě a v hospodářských objektech, které byly v kolektivním vlastnictví družstevníků.²

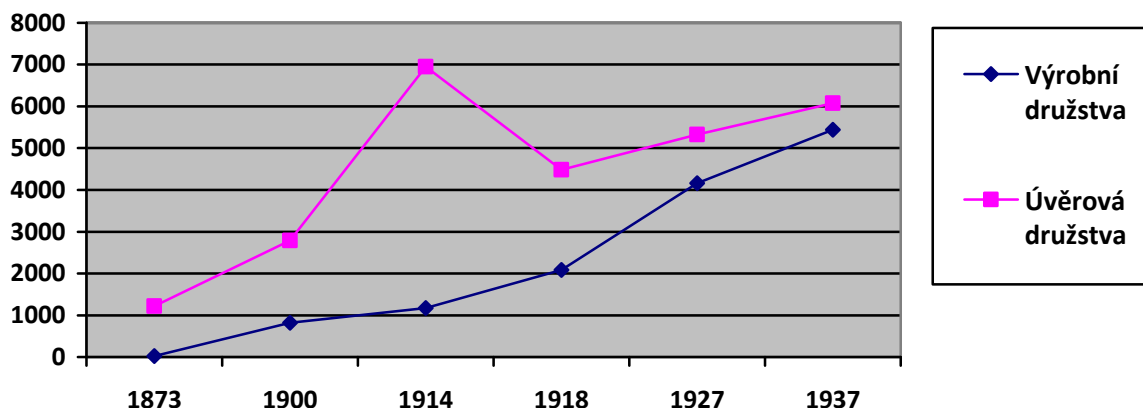
Výrobní a úvěrová družstva v letech 1873 – 1937

ROK	VÝROBNÍ DRUŽSTVA	ÚVĚROVÁ DRUŽSTVA	CELKEM
1873	23	1220	1243
1900	818	2789	3607
1914	1171	6953	8124
1918	2088	4478	6566
1927	4156	5326	9482
1937	5437	6075	11512

Zdroj: Slezák, L: *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století, sborník příspěvků z mezinárodní konference 2002, Studie slováckého života, Uherské Hradiště, 2002, vlastní zpracování.*

² Slezák, L: *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století, sborník příspěvků z mezinárodní konference 2002, Studie slováckého života, Uherské Hradiště, 2002, str. 10.*

Výrobní a úvěrová družstva v letech 1873 - 1937

Zdroj: Slezák, L: *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století, sborník příspěvků z mezinárodní konference 2002, Studie slováckého života, Uherské Hradiště, 2002, vlastní zpracování.*

Úbytek úvěrních družstev a nepříliš výrazný nárůst počtu družstev výrobních byl patrný v době 1. světové války, kvůli odvodům mužů na frontu i nedostatku prostředků.

Pro družstevnictví jsou charakteristické zásady:

- rovnost členů – každý člen má jeden hlas bez ohledu na velikost svého podílu
- výchova a vzdělávání členů
- tolerance politických a náboženských názorů členů
- nízké podíly s možností postupného splácení
- prodej zboží členům za hotové bez možnosti je úvěrovat
- maloobchodní prodej za střední tržní ceny, výplata podílu na čistém zisku členům družstva dle podílu jejich nákupu
- tvorba rezervního fondu

3.1 Právní předpisy Rakouska - Uherska

Prvotní zákony, které se dotýkaly výdělečných společností, byly uvedeny v rakouském občanském zákoníku z roku 1811. Do výčtu patřily i společnosti, které vydávaly akcie. V roce 1852 byl přijat patent o spolcích a díky tomu vznikly i speciální

předpisy. Z právního hlediska však družstva nebyla známa až do roku 1873. Rakouský obchodní zákoník z roku 1863 totiž zmiňoval všechny v té době známé formy obchodních společností. Psalo se v něm o veřejných obchodních společnostech, akciových společnostech, komanditních společnostech a komanditních společnostech na akcie. V roce 1873 konečně vznikl zákon o svépomocných výdělečných a hospodářských společenstvech (družstvech), ve kterém byly právní poměry přesně vypsány. Jasným důkazem právní duality byl v uherské části monarchie obchodní zákoník z roku 1875, ve kterém se přímo objevily ustanovení o družstvech.

4. Zemědělské družstevnictví do roku 1950

Hlavní etapa zemědělského družstevnictví začala po roce 1918. Zemědělci v českých zemích a na Moravě (zde musíme zmínit i početnou skupinu německých zemědělců) se zaměřovali především na družstva peněžní a výrobní. Zemědělská výrobní družstva se ještě dělila na mlékárenská, lihovarská, škrobárenská, semenářská, vinařská, družstva na zpracování a odbyt zeleniny a ovoce, dobytkářská a další. Rozvíjela se i družstva takzvaně pomocná, mezi něž počítáme elektrárenská a strojní, která umožňovala zavádění strojů, na které by kvůli vysoké ceně jednotlivci nedosáhli. Díky tomu se v zemědělské výrobě měnila ruční práce na strojní a využívány byly mlátící, čistící a secí stroje a později též elektromotory a traktory. Svou důležitou roli přitom hrálo i Československé ministerstvo zemědělství, které vznik strojních a elektrárenských družstev velmi podporovalo. Ekonomicky nejsilnější a nejaktivnější byla hospodářská skladištní družstva, která vykupovala a skladovala zemědělské výrobky.

Ve skladbě velikosti půdy, kterou vlastnili zemědělci, plnila významnou úlohu i první pozemková reforma, která započala těsně po vytvoření samostatného Československého státu v roce 1919 a trvala až do roku 1935. V záborovém zákoně byla uvedena výměra půdy podléhající pozemkové reformě (150 hektarů zemědělské a 250 hektarů veškeré půdy).

Hlavní výrobní družstva v 30. letech a jejich podíl na zpracování produktů

ODVĚTVÍ	POČET DRUŽSTEVNÍCH/ CELKOVÝ POČET	PODÍL DRUŽSTEV NA ZPRACOVÁNÍ V CELÉ ČSR
Lihovary	886/924	77%
Sušárny	29/61	34%
Mlékárny	479/753	10%

Zdroj: Zdroj: Slezák, L: Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století, sborník příspěvků z mezinárodní konference 2002, Studie slováckého života, Uherské Hradiště, 2002, vlastní zpracování.

Rozdělení družstev

- úvěrní družstva (kampeličky v Čechách, raiffeisenky na Moravě)
- družstva nákupní a prodejní
- družstva pomocná (elektrárenská, strojní, mlýnská)

Tahounem zemědělského družstevnictví byl od samého počátku úvěrní systém. Úvěrní systém působil jako forma sociální sítě pro členy, propojil přednosti soukromého i kolektivního vlastnictví, neoslaboval materiální zainteresovanost zemědělce na výsledcích hospodaření, neohrožoval malovýrobu a nevznikal uměle nařízením státu. V družstevním podnikání byl základním kamenem soukromý zemědělec a zároveň samostatný výrobce. Zemědělská družstva příliš nepřesahovala hranice prvovýroby a s ní spojený zpracovatelský průmysl. Proto nemůžeme brát samotné zemědělské družstevnictví jako určující faktor ekonomického vývoje společnosti, ale jako nezbytný doplněk hlavních ekonomických aktivit v průmyslu a obchodním podnikání.

Uvěřovací družstva – objem spravovaných financí

- rok 1900 – 0,5 milionu Kč
- rok 1936 – 124 milionů Kč

4.1 Centrokooperativ

Svou roli při zaštiťování družstev měly i jejich svazové orgány, ve kterých bylo soustředěno 90 procent družstev. Do roku 1918 fungovalo 8 družstevních svazů, po vzniku Československa jich bylo celkem 12. V Čechách byly dva české a jeden německý, na Moravě dva české a jeden německý, ve Slezsku jeden český, jeden polský a jeden německý, na Slovensku byly dva svazy slovenské a na Podkarpatské Rusi byl jeden svaz, který byl společný pro družstva rusínská a maďarská. Svazy zajišťovaly organizační, revizní a v některých případech i zastupitelskou činnost. V roce 1921 vzniklo Ústředí zemědělských družstevních svazů zvaný Centrokooperativ Praha a tento orgán se stal nejvyšším orgánem zemědělského družstevnictví.

Během okupace byl Centrokooperativ zrušen a nahrazen Ústředním svazem zemědělských družstev v Čechách a na Moravě. Do té doby dobře pracující družstevní ústředny byly nahrazeny čtyřmi svazy a do nich byla povinně převedena všechna družstva. Do hlavních orgánů větších družstev, stejně jako do čela svazů, byli dosazeni němečtí komisaři s velkými pravomocemi. Ti dávali pozor na dostatečné zásobení třetí říše zemědělskými výrobky. Neplnění dodávek bylo sankcionováno a zemědělci si mohli ponechat jen nezbytnou část své produkce, takzvanou záchovnou dávku. Jednalo se především o krmivo a osivo.

K utlumení družstevních aktivit přispělo i to, že byly zakázány valné hromady a volby představenstev a mnohá družstva byla záměrně slučována. Po druhé světové válce docházelo k obnově tradičního zemědělského družstevnictví se všemi demokratickými principy, které platily v meziválečném období. V roce 1945 bylo v Československu 4534 zemědělských družstev, v roce 1946 již 5199, v roce 1947 jich bylo 6478 a ještě těsně po únorovém převratu jich bylo 7204. S ohledem na modernizaci a potřebu dostupnosti strojů z nich velkou část zaujímal strojní družstva.

Přehled svazů, které sdružovaly úvěrní a neúvěrní družstva v českých zemích k 31.12.1927. (Nejsou započteny 2 svazy slovenské a 1 svaz na Podkarpatské Rusi.)

Jméno a sídlo svazu	Rok založení	Počet družstev		Stav závodních podílů	Vlastní rezervní fondy	Vlastní jmění	Vklady	Přebytek hospodaření
		úvěrních	neúvěrních					
Ústř. jednota hosp. družstev v Praze	1896	1723	1336	8706	96116	104822	920741	1177
Svaz hosp. družstev čsl. v Praze	1908	287	134	180	244	424	58376	7
Zentralverband der deutschen landw. Genossenschaften Böhmens v Praze	1895	726	347	2628	983	3611	211597	125
Ústř. svaz čes. hosp. spol. v ČSR v Brně	1898	454	623	4537	2172	6709	132452	24
Ústř. jednota čes. hosp. spol. úvěr. v Brně	1896	708	33	3072	705	3777	190182	169
Zentralverband der deutschen landw. Genossenschaften Mährens, Schlesiens u. Der Slowakei v Brně	1893	320	295	3875	-	3875	108680	6
Jednota čes. hosp. spol. v Opavě	1901	121	66	980	347	1327	22870	67
Verband landw. Genossenschaften in Schlesien v Opavě	1891	137	68	1052	-	1052	32805	15
Zwiazek spolek zarobkowych i gospodarczych v Českém Těšíně	1920	66	9	153	75	228	2295	6

Zdroj: Almanach československého peněžnictví v prvním desetiletí Československé republiky, Praha, 1928, str. 244.

4.2 Politika

Původní proklamace o apolitičnosti zemědělských družstev vzala ke konci 19. století za své. Politické strany velmi brzy zjistily možnost politického ovlivňování venkovského obyvatelstva přes zemědělské družstevnictví a úzce spolupracovaly s družstevními centrály, které sdružovaly kampaňky, konzumní, odbytová, skladištní i strojní družstva. V této oblasti se angažovaly především Agrární strana a Československá strana lidová.

Zároveň bylo důležité i obsazení ministerstva zemědělství, pod které zemědělské družstevnictví spadalo. To bylo v předválečném období ovládáno jen ministry z Agrární strany (příloha č. 1).

4.3 Převzetí zákonů z rakousko-uherského zákonodárství

Po roce 1918 převzalo nově vzniklé Československo do právního řádu mnoho zákonů, mezi nimiž byl i občanský zákoník. Jen část převzatých rakouských zákonů byla transformována do roku 1937 do správního řádu Československa; většina převzatých rakouských zákonů však vydržela až do občanského zákoníku z roku 1950.

Pro české země to byl občanský zákoník rakouský, pro Slovensko a Podkarpatskou Rus zákoník uherský. Při vzniku Československa byl také přijat do právního řádu rakouský zákon o společnostech s ručením omezeným – zákon č. 70/1873. Zákon vymezoval družstva jako spolky a to znamená, že je odděloval od ostatních obchodních společností. Zmiňovaný zákon upravoval společenství dvojího druhu. S ručením neomezeným a s ručením omezeným. V některých případech tedy neplatil princip, že člen družstva neručí za jeho závazky. Vzhledem k tomu, že na Slovensku a v Podkarpatské Rusi byly využívány zákony uherské, byla jeho působnost do těchto oblastí v roce 1920 rozšířena zvláštním zákonem.

Družstva byla zakládána jako otevřené instituce, čemuž byly přizpůsobeny stanovy i vnitřní řád družstev. Teoreticky se mohli stát členy družstva všichni, kdo byli ochotni

plnit závazky, které z členství vyplývaly. Největší zájem byl logicky mezi malými a středními rolníky. Malá nesoběstačná hospodářství nebyla ekonomicky na takové výši, aby se jim členství, mimo úvěrních družstev, vyplácelo. Velcí pozemkoví vlastníci mohli podnikat mimo družstva a i pro banky byli tradičními bonitními klienty, proto nevstupovali ani do družstev úvěrních. Právě úvěrní družstva vznikala kvůli snazšímu přístupu k úvěrům pro malé a střední zemědělce. Prvotní myšlenka družstev, jejichž cílem nebyl zisk, ale jen hospodářská výhodnost pro členy, byla ve dvacátém století opuštěna a generování zisku se stávalo měřítkem úspěšnosti hospodaření.

„Mohou být např. družstva, která budou usnadňovat hospodaření svých členů získáváním materiálu, půjčováním strojů, společným zajišťováním odbytu, poskytováním peněžních služeb, vzájemným pojištěním, poskytováním služeb (např. lisováním vína nebo pálením lihu pro pěstitele) apod. V této variantě družstev se obchodní zákoník vrací k původní myšlence družstevnictví, jeho účelem bylo napomáhat „živnosti nebo hospodářství svých členů“, jak vyplývá z § 1 zák. č. 70/1873 ř.z., který byl prvním družstevním zákonem v našich zemích.“³

4.4 ZVD

Zvláštní kapitolou družstevnictví prvních desetiletí Československa byla zemědělská výrobní družstva. Kooperace v ZVD měla formu totálního sdružení výrobních prostředků, práce družstevníků a jejich následného odměňování dle výsledků hospodaření družstva. Ke vzniku pomohla první pozemková reforma z let 1919-1935. Členové výrobních družstev byli většinou bývalí dělníci z vyvlastněných statků, kteří do ZVD dobrovolně vstoupili. Nešlo jim tolik o konkurenci vůči zavedeným družstvům, ale především o zajištění slušného živobytí sobě a svým rodinám. Proto se nelze divit, že výsledky v porovnání s podobnými družstvy fungujícími na bázi v té době klasického družstevního hospodaření byly až tristní. Vysoké náklady, velké ztráty, neshody mezi členy ZVD a dokonce i rozkrádání majetku měly být varováním před podobnými

³ Pelikánová, I, Černá S. a kol.: *Obchodní právo, Společnosti obchodního práva a družstva, II. díl, ASPI, a.s., Praha, 2006, str. 461.*

experimenty v letech budoucích. Většina zemědělských výrobních družstev zanikla ještě před druhou světovou válkou.

4.5 Poválečná léta

Když se před skončením druhé světové války jednalo v Moskvě o vytvoření vlády Národní fronty, komunisté si zajistili dvě ministerstva. Resort ministerstva vnitra, kterému podléhaly nově vytvářené národní výbory a ministerstvo zemědělství, ke kterému neměla komunistická strana do té doby žádný vztah. Spojení těchto dvou důležitých úřadů získali komunisté kontrolu nad veškerými aktivitami zemědělců a pochopitelně i zemědělských družstev. Prvním poválečným ministrem zemědělství se stal slovenský komunista Julius Ďuriš.

Poválečné ministerstvo zemědělství stálo před několika základními úkoly. Nejednalo se pouze o obnovu státní správy, ale především o poválečnou obnovu veškerých zemědělských aktivit i osídlování pohraničí po odsunu Němců. Ministr Ďuriš vydal před započítím pozemkové reformy a vydáním konfiskačního a osídlovacího dekretu prezidenta republiky své vlastní směrnice, které odkazovaly na agrární část Košického vládního programu. Tyto směrnice měly v zásadě nahrazovat právní předpisy a podporovaly nezákonné jednání. Vyzývaly například české rolníky, aby nečekaly na schválení příslušných zákonů, ale přebírali za pomoci a prostřednictvím národních výborů moc nad českou půdou. Měly se též zakládat komise zemědělců, které by připravovaly rozparcelování konfiskované půdy. Konfiskace půdy se týkala Němců, Maďarů, zrádců, kolaborantů a některých organizací či ústavů a byla zahrnuta v dekretch prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. a č. 12/1945 Sb. Osídlovací dekret byl dekret č. 28/1945 Sb., o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci. Průběh pozemkové reformy byl prováděn ve spolupráci ministerstva zemědělství, národních výborů, rolnických komisí a zájmových zemědělských organizací. Ministerstvo zemědělství dohlíželo na nakládání s konfiskovanou půdou a právě kvůli obsazení ministerstva komunisty (z devíti výborů jich komunisté obsadili sedm), bylo přidělové řízení již pod taktovkou těchto lidí a v souladu s programem KSČ. Vyvlastněná půda byla před rozhodnutím o novém konkrétním vlastníkovi předávána do

dočasné národní správy. Osidlování pohraničí bylo prováděno skupinově, aby byla zajištěna s přidělováním soukromého majetku dostatečná rychlost. Nezřídka se stávalo, že do vysídlené vesnice v pohraničí byla dovezena skupina dosavadních nezemědělců a ti si mohli vybrat jakýkoli statek ve vsi, kde se usadili. Místní organizace, národní výbor a rolnické komise byly součinné v určování nových vlastníků. Pomoc s technickými a administrativními záležitostmi měli také odborářští a družstevní pracovníci, učitelé, důstojníci armády a členové Jednotného svazu českých zemědělců. Již v prvních měsících se ukázala nezbytnou kontrola postupů při konfiskačním i přidělovém systému a docházelo k mnoha nepravostem. V revolučním duchu a podle představ KSČ i kontrolní orgány poučovaly státní orgány o požadovaném postupu při konfiskačních řízeních a nahrazovaly tak mnohdy i činnost policie. I dosazení národní správci, kteří se měli starat o zkonfiskovaný majetek, než byl předán novým vlastníků, museli být ještě v roce 1945 (po pár měsících od ustanovení) mnohdy odvoláváni kvůli špatnému hospodaření.

Pro české zemědělství byla charakteristická vysoká úroveň mechanizace. Pod ministerstvo zemědělství spadalo i řízení družstevních a státních strojních stanic. S původními předválečnými strojními družstvy, která fungovala na dobrovolné členské bázi a byla třeba finančně napojena na úvěrní družstva, to nemělo téměř nic společného. Družstevní strojní stanice byly zřizovány u okresních hospodářských družstev, státní strojní stanice vznikaly při zemědělských referátech národních výborů. Strojní stanice byly podporovány ministerstvem zemědělství především v pohraničí a získávaly od státu bezúročné půjčky a dotace.

4.6 Rozparcelování půdy – další pozemková reforma

V Československu a to hlavně v českých zemích vděčila v roce 1946 komunistická strana za volební vítězství bezzemkům a malorolníkům, kterým byla přidělena půda po vysídlení Němců. Na hesla o rozparcelování půdy a přidělení do soukromého vlastnictví slyšelo mnoho obyvatel a to nejen zemědělců. Reforma plnila dvě funkce – získávat politickou podporu a znejistit majetkovou sílu větších zemědělců, kteří by komunisty nevolili. Rolníkům sice byla předána půda, ale v platnosti zůstaly systémy nuceného výkupu zemědělských výrobků za předem dané úřední ceny, které byly zavedeny za války.

Zemědělec byl tedy mimo možnost prodávat za tržní ceny a venkov se nemohl rozvíjet přirozeným způsobem. S ohledem na výše napsané se situace se zásobováním zemědělskými výrobky rapidně zhoršovala. Podhoubí pro zahájení kolektivizace začalo růst. V roce 1947 bylo v Československu extrémně suché a teplotně nadprůměrné období. Neúroda zemědělských plodin (obilí, brambor a krmiv) měla za následek problémy v zásobování a přispěla k rozhodnutím o direktivním řízení a plánování. Distribuce potravin se stále více dostávala do roviny politické a komunisty ovládané ministerstvo zemědělství stále více prosazovalo povinnou organizaci distribuce zemědělských výrobků řízenou jedním celostátním orgánem. Hlavní změny v systému zemědělské správy přišly po únoru 1948. Zemědělská správa byla již oficiálně naprosto bezvýhradně podřízena strategickým a mocenským zájmům KSČ. V březnu 1948 však ještě došlo k podpoře několika zemědělských zákonů tzv. Hradeckého programu (příloha č. 2), které měly zajistit soukromovlastnické vztahy a rozvoj tradičního zemědělství. Jednalo se o zákon č. 43/1948 Sb., o zemědělském úvěru, zákon č. 44/1948 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o revizi první pozemkové reformy, zákon č. 45/1948 Sb., o rozdělení pozůstalosti se zemědělskými podniky a o zamezení drobení zemědělské půdy, zákon č. 46/1948 Sb., o trvalé úpravě vlastnictví k zemědělské a lesnické půdě, zákon č. 47/1948 Sb., o některých technicko-hospodářských úpravách pozemků a zákon č. 49/1948 Sb., o zemědělské dani.

Nejvyšší přípustná výměra půdy, která mohla být v soukromém držení jednotlivce nebo společných vlastníků, byla ústavou z roku 1948 (články 158 a 159) pouze 50 hektarů. Zároveň mělo být pro ty, kdo na ní pracují, zaručeno toto vlastnictví. Tento příslib měl uklidnit nejen malé a střední zemědělce, že o svou půdu nepřijdou a nebudou ji muset dávat do společného vlastnictví svrchu založených družstev, ale měl uklidnit i bohatší sedláky, že při reformních krocích nepřijdou o zbývající rodový majetek.

Důležitý zákon pro ztrátu samostatnosti družstev byl zákon č. 187/1948 Sb., o Ústřední radě družstev. Každému družstvu vznikla povinnost stát se členem této Ústřední rady družstev, jež spadala pod dozor ministerstva sociální péče. Státní orgán měl nad družstvy neomezenou moc a mohl je kdykoli zrušit.

v politicko-hospodářské úrovni, byl Gottwald. Ďuriš, ač ministr zemědělství, nebyl schopen podat jediný produktivní návrh. Jeho referát je pel-mel, trochu informací a většina naprostého myšlenkového zmatku. Krosnář – nic než žvanil. Zápotocký se projevoval jako typický omezený odborář nepřátelsky hledící na celou vesnici. Byl pro okamžitou kolektivizaci, pro kritiku politiky prováděné do února 1948, sedláci nesmějí počítat nadále se subvencemi. Na úrovni mluvil J. Frank. Stavěl se za správnost politiky do února, nespěchat s kolektivizací; pravil, že do února se věnovala pozornost otázkám zemědělství, nikoliv jeho výnosnosti (zde je patrné, že neznali ani terminologii). ... Kopecský rozvíjel, jak neměla pravdu Rosa Luxemburgová, ale měl pravdu Lenin, totiž v tom, že je třeba nejprve půdu rolníkům dát a potom je přitlačit do kolchozů. ... Marx o této otázce neměl jasno, ale Lenin ano, a po něm Stalin to ovládal dokonale. Švermová sice ve svém pozdním věku říkala, že si před odchodem domů dali v Moskvě slovo, že u nás kolchozy dělat nebudou, když viděli, jak to vypadá v SSSR, avšak na tomto zasedání předsednictva není zde ani stín toho, co pak říkala ve svém stáří. Fierlinger: cíl kolektivizování půdy je jasný ... dospějeme ke stadiu, abychom mohli rolníkům kolektivizaci vnutit při pkné mechanizaci. Sova: dlouze se zabývá otázkou, kdo je kulak (kdo neplní kontingenty a ten, kdo má více než 20 ha, je kulak). Gottwald zde v podstatě říká, co řekl pak na zasedání ÚV KSČ v listopadu. Základní myšlenka: o kolchozech nebudeme mluvit, budeme je dělat.“⁵

Zatímco v prvním období po válce šlo komunistům především o odpor selského stavu proti statkářům a velkostatkářům, v roce 1948 již šlo o odpor nejnižších rolnických vrstev proti kterémukoli bohatšímu sedlákoví, tzn. i proti středním zemědělcům. Pojmenováním nepřátel bylo též určeno, proti komu se třídně bude bojovat. Statkář, vesnický boháč, kapitalista nebo kulak, to jsou některé názvy, které navazovaly negativní reakce a i dodnes mají pejorativní nádech. Sousedské vztahy a vazby, které byly dlouhá léta propojeny v družstvech, byly nenávratně narušeny.

Všechny tyto kroky bylo možné učinit z několika důvodů:

- původní družstva a spolky byly během války zdecimovány a po ní již mnohdy nebyly obnoveny

⁵ Jech, K: Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha, Vyšehrad, 2008, str. 56-57.

- zemědělská družstva fungovala na bázi dobrovolnosti za přesných pravidel, kde se každý zemědělec sdružoval jen v oblasti, kterou by nebyl schopen zajistit sám, přičemž dál hospodařil především na svém
- v lidech se v poválečném období probudila závist a nenávisť k sousedům (podle hesla: „*Nevadí, že mi umřela koza, protože sousedovi umřela kráva.*“); zlomit odpor ke kolektivizaci se postupnými kroky dařilo u jednotlivců
- v poválečném Československu byly zakázány strany, které se provinily proti národním zájmům – Republikánská strana agrární a Slovenská ľudová strana, které byly do války prodlouženou politickou pákou zemědělců.

Od dosavadní právní úpravy se v roce 1949 (zákon č. 69/1949) odštěpila úprava poměrů jednotných zemědělských družstev a později i celého zemědělského družstevnictví. Funkci, kterou pro nezemědělská družstva plnily svazy družstev a především Ústřední rada družstev, plnily od té doby státní orgány.

„Prvním zákonem, který zakotvil jejich existenci, byl zák. č. 69/1949 Sb., o jednotných zemědělských družstvech. Tento zákon obsahoval jen rámcovou úpravu. Dalším zákonem stejného názvu, který výše uvedený zákon zrušil, byl zák. č. 49/1959 Sb. Ten už značně podrobně upravoval vznik družstva, jeho povahu, orgány družstva a řadu dalších otázek. Zakotvil i státní dohled nad družstvy. Další zákon č. 122/1975 Sb., o zemědělském družstevnictví, mj. zcela jednoznačně zakotvil řízení JZD státem.

V r. 1988 v souvislosti s vydáním zákona o státním podniku a zák. č. 94/1988 Sb., o bytovém, spotřebním a výrobním družstevnictví, byl přijat zák. č. 90/1988 Sb., o zemědělském družstevnictví, a o dva roky později poslední zákon, který měl č. 162/1990 Sb., stejného názvu jako předchozí. Obchodní zákoník zrušil i tento zákon a úpravu družstevnictví znovu sjednotil.“⁶

Účelem bylo přebudovat zemědělskou malovýrobu jednotlivců v centrální socialistickou velkovýrobu.

⁶ Pelikánová, I, Černá S. a kol.: *Obchodní právo, Společnosti obchodního práva a družstva, II. díl, ASPI, a.s., Praha, 2006, str. 465.*

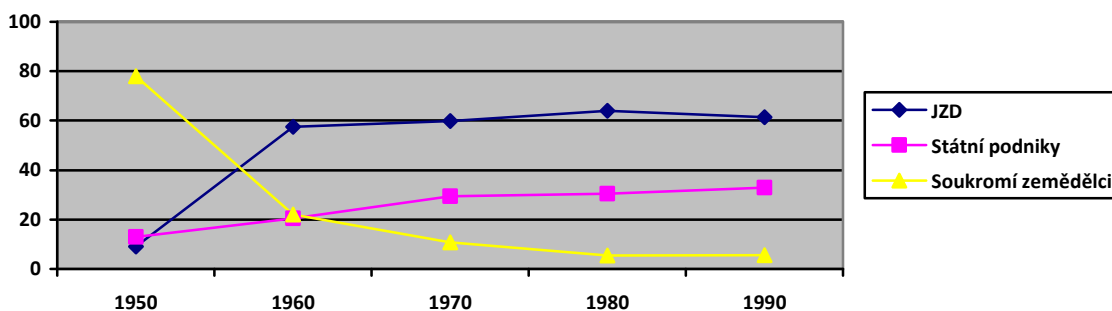
5. Zemědělské družstevnictví v letech 1950 – 1989

V období téměř čtyřiceti let byla jednotná zemědělská družstva na naprosto jiných principech, než na kterých se zrodila myšlenka družstevnictví. Samosprávný princip byl nahrazen principem vnitrodružstevní demokracie, která však byla jen formalitou. Řízení probíhalo ze strany státu a státních orgánů, které vydávaly směrnice. Na státu byla tato družstva i existenčně závislá. JZD se vzdala myšlenky svépomoci a solidarity, ale byla spíše nástrojem třídního boje. Z bývalých samostatných zemědělců, kteří se dobrovolně sdružovali a měli podíl na rozhodování o činnosti družstva, se v JZD stali řadoví zaměstnanci bez možnosti chod družstva řádně ovlivnit. Přerozdělování produkce a neosobní přístup k majetku měly za následek, že bylo lepší pracovat jen na průměr. Důsledkem chybných rozhodnutí při zakládání JZD a špatného hospodaření nedocházelo k proklamovaným a očekávaným výsledkům v produkci, které se na úroveň před druhou světovou válkou dostaly až ke konci šedesátých let.

Proces kolektivizace byl zakončen v roce 1960, kdy měla prakticky každá vesnice své jednotné zemědělské družstvo.

Podíl jednotlivých sektorů na výměře zemědělské půdy (v %)

sektor	1950	1960	1970	1980	1990
JZD	9,1	57,5	59,8	64,0	61,4
Státní podniky	13,0	20,5	29,4	30,5	33,0
Soukromí zemědělci	77,9	22,0	10,8	5,5	5,6

Zdroj: Bulletin Zemědělského svazu ČR, 1999, vlastní zpracování

V sedmdesátých letech se konečně začala situace v zemědělství srovnávat. Platy členů JZD rostly, zásobování obyvatel zemědělskými produkty se zlepšovalo. Bohužel toho bylo dosahováno především díky štědrým státním dotacím do družstevního i státního sektoru zemědělství.

„JZD byla od počátku považována komunistickým režimem za cosi méněcenného, za jakousi dočasnou formu podnikání. Měla být tolerována jen do doby, než začne společnost přecházet od socialismu ke komunismu.“⁷

V sedmdesátých a osmdesátých letech se paradoxně některá jednotná zemědělská družstva stávala „ostrovem kapitalismu uvnitř socialismu“, kde v laboratorních podmínkách probíhalo soukromé podnikání. Ekonomicky lukrativní odvětví se však mnohdy netýkala zemědělské výroby. Nejznámějším příkladem tohoto podnikání byla zemědělské družstvo Slušovice. Přidružená výroba ve velkých až kolosálních družstvech sice nepřipomínala tradiční pojetí zemědělského družstevnictví, ale byla to jedna z forem hospodářské soběstačnosti družstev. Výnosnější provozy dotovaly ty méně výnosné.

Samotné centrální plánování zemědělské výroby a přidružených činností mělo své nevýhody, družstva byla až na výjimky zbavována podnikatelské iniciativy. Přesto platilo, že propojení prvovýrobních družstev s odbytovými družstvy fungovalo a v zájmu členů se podařilo vybudovat solidní síť výroby a služeb. Československo bylo zemědělsky soběstačné a dokonce velkou část zemědělské produkce vyváželo. V reakci na vývoj zemědělství a zemědělského družstevnictví byl v roce 1988 vydán zákon č. 90/1988 Sb., o zemědělském družstevnictví.

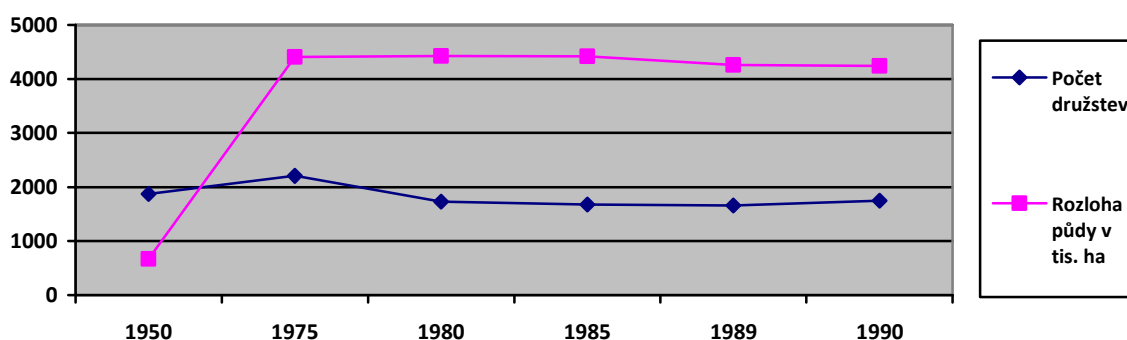
⁷ Slezák, L: *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století, sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 15.-16.května 2002 věnovaný Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám, Studie Slovákého muzea, Uherské hradiště, 2002. str. 12.*

Porovnání počtu JZD a obhospodařované půdy v letech 1950 – 1990

rok	počet družstev	rozloha půdy v tis. ha
1950	1873	673
1975	2206	4408
1980	1732	4424
1985	1677	4417
1989	1660	4256
1990	1749	4241

Zdroj: Zemědělský svaz ČR, vlastní zpracování

JZD a obhospodařovaná půda v letech 1950, 1975, 1980, 1985, 1989, 1990

Zdroj: Zemědělský svaz ČR, vlastní zpracování

Jak je patrné z grafu, počet družstev se v padesátých letech v zásadě příliš neměnil, zásadně se měnila rozloha obhospodařované půdy. Zemědělci většinou nebyli sdruženi v zemědělských družstvech (i po válce byla obnovena úvěrová družstva), v padesátých letech byli nuceni do zemědělských družstev vstupovat a předávat soukromou půdu a vlastní stroje. Vývoj počtu zemědělských družstev byl od sedmdesátých let závislý na scelování do gigantických celků, výměra půdy se měnila dle vyjímání půdy z půdního fondu a třeba melioračních činností.

6. Zemědělské družstevnictví od roku 1990

Po změně režimu v roce 1989 se dalo tušit, že velmi brzy dojde k transformaci družstev a restitucím družstevního majetku. V roce 1991 vznikl zákon č. 229/1991 Sb., o půdě, který řešil restituce. V té době byla patrná snaha o likvidaci zemědělských a dalších přidružených družstev. JZD a státní statky evokovaly propojenost na centrální a nepříliš efektivní hospodaření. Původní cíle družstev, které platily v meziválečném období, a rozkvět této oblasti výroby si nikdo z porevolučních zákonodárců nejspíš neuvědomoval. Dalším důležitým právním předpisem byl transformační zákon č. 42/1992 Sb. Bohužel se nepodařilo zemědělcům vrátit dřívější hospodářská a zpracovatelská družstva. Nevýrobní družstva, která byla navázána na družstva prvovýrobní, byla rozprodávána, a proto vznikaly problémy se zpracováním a odbytem zemědělských výrobků.

Podcenění ochrany národních zájmů a otevřenost se produkci z jiných zemí oslabily celou agrární sféru. Nedostatečná ochrana trhu před subvencovanými či dokonce podvodně deklarovanými zahraničními zemědělskými výrobky a asymetrie v obchodních vztazích omezila veškerou zemědělskou výrobu. Liberální přístup nebyl v porevoluční době úplně nejšťastnějším krokem, neboť snížil konkurenceschopnost, soběstačnost, omezil produkční potenciál českého zemědělství a velmi ztížil vývoj správného podnikatelského prostředí. Přesto v zemědělském sektoru rostla produktivita práce a při nutnosti se přizpůsobit tržním podmínkám i reálné mzdy pracovníků v zemědělství. Ty však dlouhodobě zůstávají pod vyšší reálných mezd pracovníků v jiných odvětvích.

V transformačním procesu v roce 1992 se objevilo celkem 1187 zemědělských družstev s průměrnou výměrou 2192 hektarů obdělávané půdy. V roce 1993 z nich vzniklo 1334 zemědělských družstev vlastníků a 345 obchodních společností (akciových společností, společností s ručením omezeným apod.). Další obchodní společnosti a několik zemědělských družstev vzniklo v následujících letech ze státních statků. Celkem 400 tisíc vlastníků půdy a zemědělského majetku se rozhodlo hospodařit dle velkovýrobních zásad v soukromých družstvech a obchodních společnostech, neboť za nepříliš příznivých a nevyjasněných podmínek v zemědělství viděli tento způsob hospodaření jako nejvýhodnější.

Při transformaci se v ocenění vycházelo z účetní hodnoty majetku, přičemž reálná hodnota byla jen třetinová. Většina družstev se vypořádávala s původními vlastníky či státem za 100 procent ceny, u některých se podařilo snížit cenu až na 50 procent. Dodnes jsou však kvůli vypořádávání některé podniky zatíženy vysokými splátkami za úvěry, které je původně měly udržet při životě. Nastávaly i případy, kdy se část vlastníků dohodla, družstvo poslala do likvidace a založila si nové.

Důležitým problémem českého zemědělství je tedy vysoká zadluženost a malá výnosnost podnikání. Až tři pětiny zadluženosti vznikly jako důsledek transformačního procesu. Jedná se o nevypořádané závazky družstev vůči oprávněným osobám i závazky z pronájmu zemědělského majetku.

Samotnou transformaci můžeme hodnotit jako vydařenou, neboť z celkového objemu majetku ve výši 108 miliard korun bylo vypořádáno 100 miliard. 8 miliard je dosud nevypořádáno, z nichž je ale celkem 5 miliard ztracených, neboť majetek v této hodnotě byl zničen nebo dokonce rozkraden; zlidovělým názvem vytunelován.

Podnikatelská struktura v zemědělství v ČR v letech 1989-2000

rok	samostatně hospodařící zemědělci		zemědělská družstva		obchodní společnosti		státní statky a ostatní podniky	
	počet	tis. ha	počet	tis. ha	počet	tis. ha	počet	tis. ha
1989	3205	13	1024	2561	-	-	174	1089
1991	14000	140	1187	2191	25	7	308	1096
1993	52003	780	1334	2117	1270	728	303	657
1995	24183	826	1151	1666	1465	996	80	53
1997	24710	883	1011	1364	1869	1245	22	19
1999	32968	822	809	1128	2458	1518	nesl.	nesl.
2000	24053	934	723	1059	1726	1579	nesl.	nesl.

Zdroj: Zemědělský svaz ČR

Kvůli silné pozici nadnárodních řetězců bylo nutné, aby se družstva prvovýrobců sdružovala a společně zakládala odbytová a zpracovatelská družstva. Prakticky šlo o snahu napravit nepříznivý stav, který vznikl na začátku devadesátých let, kdy byly nezemědělské podniky rozprodávány a nemohly být navázány na prvovýrobní podniky. Odbytová družstva se však velmi těžko prosazovala (a nadále prosazují) v konkurenci velkých samostatných subjektů, jež od devadesátých let dokázaly obsadit trh. Sdružování přesto pomáhalo zemědělcům například snížit náklady z nevyužívání zpracovatelských aktivit.

V současné době se snižuje počet družstev z několika důvodů:

- slučování – některá družstva se slučují s jinými, aby byla konkurenceschopná; tato změna je veskrze pozitivní
- likvidace – slovo s pejorativním nádechem, ale z právního hlediska je to jen závěrečné vypořádání před zánikem i v případě, že firma funguje a je ekonomicky zdravá. Některá družstva končí v likvidaci proto, že měla vypořádávat majetek, ale na půdě hospodaří jiný právní subjekt a jejich existence je tedy zbytečná.
- krach – krachující družstva přebírá jiný vlastník nebo jsou v rámci vypořádání dle zákona o konkurzu a vyrovnání nebo insolvenčního zákona rozprodána po částech. Reorganizace družstva v insolvenci se prozatím ještě nepodařila a dosud o ni nebyl v žádném z případů zájem.

V roce 1997 byl předložen do parlamentu návrh nového samostatného družstevního zákona. Snaha JUDr. Příkryla z Družstevní asociace České republiky se však nesetkala s pochopením, neboť dle zákonodárců nebylo nutné měnit fungující obchodní zákoník se všemi pozdějšími úpravami a předpisy. Je fakt, že se družstva právě dle tohoto zákoníku více přibližují samostatným obchodním společnostem a původní princip družstevnictví je v nich potlačován.

Snížení počtu pracovníků a družstev v období let 2002 až 2009

ROK	počet družstev	počet pracovníků	výměra zemědělské půdy (v ha)
2002	698	46400	987792
2003	686	41800	989720
2004	678	37000	938470
2005	608	35000	875372
2006	596	33200	852901
2007	601	31300	853559
2008	588	28500	831313
2009	585	27300	828482

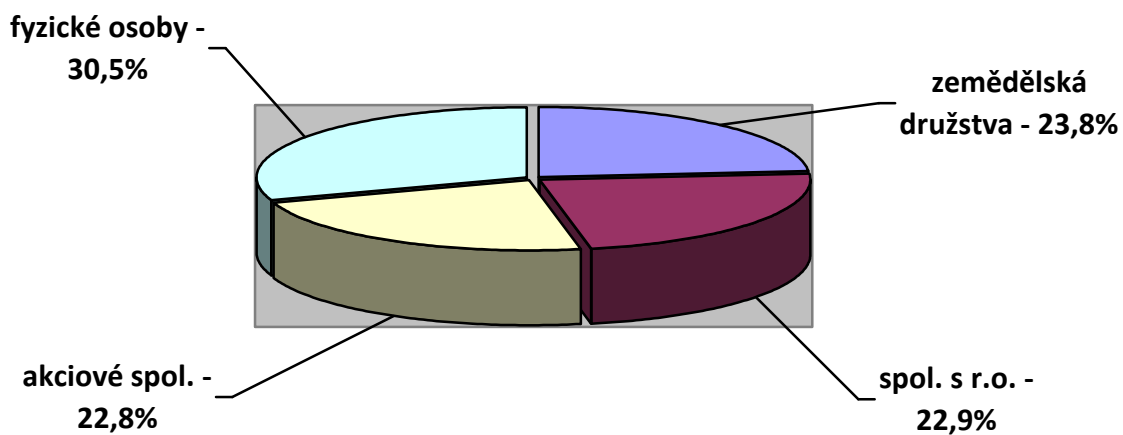
Zdroj: Zemědělský svaz ČR, vlastní zpracování

Vzhledem k tomu, že současná zemědělská družstva mají problémy s peněžními toky, je třeba vytvořit takové právní prostředí, které by jim pomohlo překonávat těžká období. Z pohledu ekonomiky mají zemědělci dvě období – po sklizni, když dostávají zaplacen za vyrobený produkt a na přelomu roku, kdy dostávají dotace. Nebezpečím je současný problém se zadlužeností a splácením úvěrů. Mnohdy totiž dochází k tomu, že zemědělská družstva mají příliš vysoký podíl cizích finančních zdrojů. Musí být úvěrována již při hnojení a zasetí a celá jejich sklizeň je předkoupěna firmou, která je úvěruje. Není třeba podotýkat, že tím je vyjednávací pozice družstev o ceně za budoucí produkt velmi oslabena.

Od počátku devadesátých let existuje rovnost mezi silnými nadnárodními skupinami a málo organizovanými zemědělskými prvovýrobci před zákonem o hospodářské soutěži, která je vlastně nerovností a nevýhodou pro druhou zmiňovanou skupinu. Narovnání vztahů mezi producenty zemědělských produktů, zpracovateli a obchodními sítěmi je možné přes odbytová družstva nebo obchodní sdružení.

V oblasti marketingu a odbytu produktů postrádají mnohdy družstva dobrovolná marketingová sdružení typu hospodářských družstev z první republiky, která by pomohla zvýšit podíl na přidané hodnotě ve zpracování a obchodu.

Obhospodařovaná zemědělská půda v ČR v roce 2009

Zdroj: Zemědělský svaz ČR, vlastní zpracování

Zemědělská družstva snad již všechny těžkosti transformace překonala a plní nezanedbatelnou roli v mnoha hospodářských i sociálních oblastech.

7. Význam družstev v současném zemědělském hospodaření

I přes částečně negativní a dobou socialismu pokřivený pohled na zemědělské družstevnictví je třeba zmínit jeho velký význam pro současnost. Zemědělské družstevnictví se podílí na významných činnostech při péči o krajinu a životní prostředí, pomáhá při zásobování obyvatelstva kvalitními potravinami, má sociální i vzdělávací funkci, v hospodářské části je důležitou součástí systému při zaměstnávání osob a zároveň se podílí na HDP státu. Družstva tedy zajišťují nejen základní funkci produkce zemědělských komodit, ale zároveň se podílí na veřejném zájmu v nezemědělské činnosti a službách pro občany.

Současné zemědělské družstevnictví je už vzdálené od socialistických jednotných zemědělských družstev s centrálním řízením a plánováním. Zároveň je současné zemědělské družstevnictví vzdáleno i od původních družstev, která si zemědělci zakládali. Původní družstva přelomu 19. a 20. století totiž byla hlavně družstva úvěrovými, kdežto nyní jsou zemědělská družstva soustředěna především na prvovýrobu a nejbližší činnosti související se zemědělstvím. Současný evropský model zemědělství je směřován k multifunkční roli zemědělství.

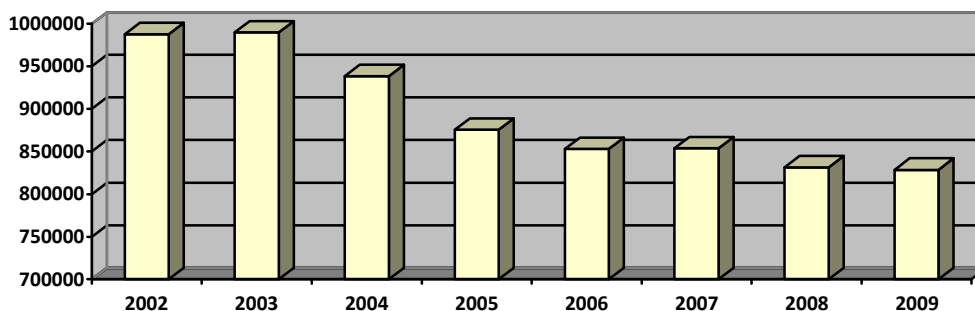
7.1 Environmentální funkce

Jedním z nejdůležitějších aspektů národního dědictví je krásná obdělávaná krajina. Posláním zemědělství je péče o ni. Zemědělci přispívají environmentálnímu rozvoji výsadbou biokoridorů, zatravněním břehů potoků a řek. Nadstandardní technologie na ochranu životního prostředí, hnojení půdy živočišným odpadem a využívání obnovitelných zdrojů pomáhá k trvale udržitelnému rozvoji a je nástavbou řádného zemědělství. Díky tomu vznikají druhově bohaté ekosystémy, jejichž existence je vázána na určitý druh hospodaření. Výhodou družstev je oproti jednotlivým soukromým zemědělcům velikost obhospodařované půdy a určování, jak bude využívána. Správná vize nejen ekonomického, ale především k přírodě šetrného hospodaření, je nezbytná pro každé vedení zemědělského družstva. Přestože se čistě ekologické zemědělství objevuje především u soukromých

zemědělci, zemědělská družstva jsou etablována v ekologicky cenných lokalitách a mají zásluhu na hospodaření v souladu s životním prostředím.

Rozloha České republiky je 78864 km², což je 7,89 milionu hektarů. Zemědělský půdní fond zabírá 54% a jedná se o rozlohu 4,25 milionu hektarů. Celková obhospodařovaná půda v České republice je přibližně 3,5 milionu hektarů. Přestože se podíl půdy obhospodařované zemědělskými družstvy snižuje (v letech 2002 – 2009 z 987 tisíc hektarů na 828 tisíc hektarů), stále tvoří významnou část veškeré zemědělsky využívané půdy.

Výměra družstvy obhospodařované zemědělské půdy v letech 2002 - 2009

Zdroj: Zemědělský svaz ČR

7.2 Vzdělávání

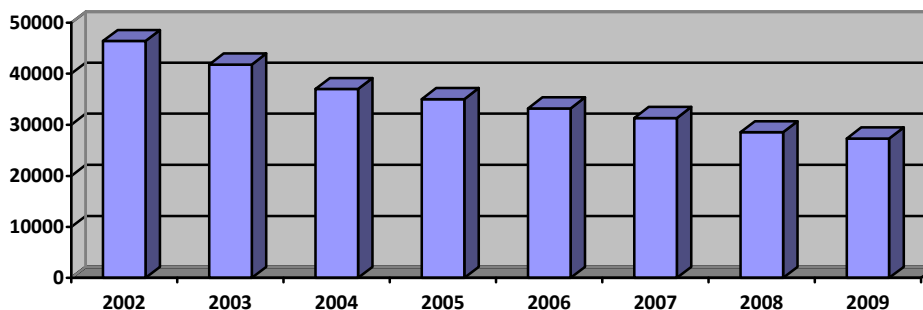
Pro členy družstev je možnost vzdělávat se v oboru zemědělství a přidružených výrob. Nezanedbatelnou roli v této oblasti hraje i Zemědělský svaz ČR, který mnohé vzdělávací programy zajišťuje ve spolupráci s Družstevní asociací České republiky nebo Agrární komorou České republiky. Vzděláváním zemědělci se zvyšuje jejich kvalifikace a potažmo i konkurenceschopnost celého sektoru. Zároveň je třeba připomenout, že vzdělávání jsou i zemědělci v družstvech i jejich kolegové, kteří pracují samostatně.

7.3 Socioekonomický dopad

Zemědělské družstevnictví má zároveň i velmi důležitý socioekonomický dopad. Může za to nevyrovnaná věková struktura pracovníků v zemědělství. Nejpočetnější věkovou kategorií jsou pracovníci ve věku 45 – 59 let. Tvoří 46,8 % pracovníků v sektoru. Druhou skupinou je kategorie 30 – 44 let (35,2 %), Kategorie 15 – 29 let má jen 10 % a kategorie nad 60 let má 8,1 %. Z těchto údajů vyplývá, že první skupina je velmi ohrožena nezaměstnaností, neboť v případě ztráty zaměstnání je obtížné několik let před vstupem do starobního důchodu najít práci nebo se rekvafikovat. Jen za zmínku bez spojitosti s výše uvedeným stojí, že podíl žen v zemědělství činí 30 %.

Zemědělská družstva i obchodní společnosti, které se věnují zemědělské produkci, pomáhají v nepříliš atraktivním sektoru snižovat nezaměstnanost a snižují tak i státem vyplácené dávky v nezaměstnanosti, platby za rekvafikační kurzy apod.

Počet pracovníků zemědělských družstev v letech 2002 - 2009

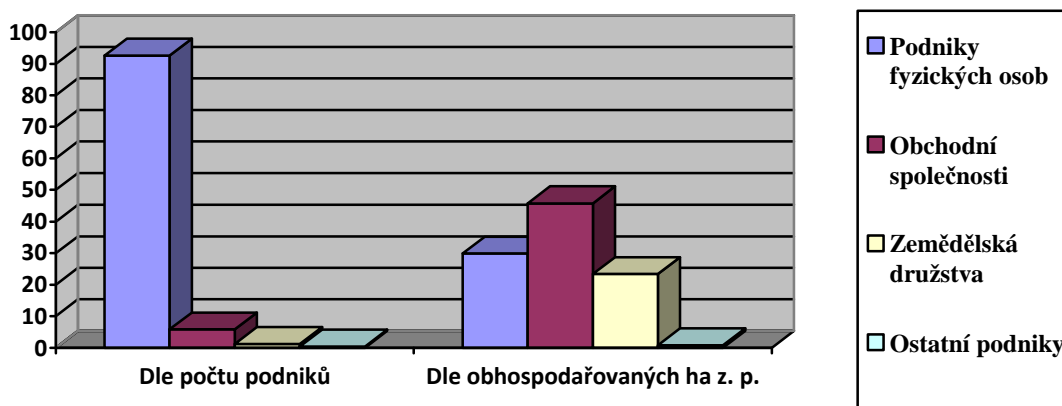
Zdroj: Zemědělský svaz ČR

Jak je patrné z tabulky, počet pracovníků zemědělských družstev postupně klesá. Na tento počet působí několik faktorů. Zmenšuje se obhospodařovaná plocha, díky větší efektivitě práce a nasazení mechanizace je třeba méně pracovníků a v neposlední řadě zde funguje i odliv pracovníků do jiných odvětví. V roce 2009 činil úbytek pracovníků zemědělských družstev 7,8 %, v obchodních společnostech 4,8 %. V roce 2009 pracovalo v družstvech 22,7 % zemědělců, v obchodních společnostech 54,1 % zemědělců a na

podniky fyzických osob připadalo 23 %. Zbývající 0,2 % pracovníků vychází na státní, rozpočtové a příspěvkové organizace.

V posledních letech je v České republice registrováno 47 tisíc zemědělských subjektů. Zemědělské subjekty jsou rozděleny na podniky fyzických osob, mezi něž jsou počítáni i drobní pěstitelé a chovatelé, kteří nemají podnikatelské osvědčení, a dále podniky právnických osob. V nich jsou uvedeny obchodní společnosti, zemědělská družstva a ostatní podniky (například státní). Přestože se podniky fyzických osob podílejí na celkovém počtu zemědělských subjektů téměř 92 procenty, obhospodařují pouze třetinu zemědělské půdy. Obchodní společnosti pro změnu mají jen 5,8 procenta podílu z celkového počtu zemědělských subjektů, ale obhospodařují 45 procent veškeré využívané zemědělské půdy. A zemědělská družstva s podílem na subjektech ve výši pouhých 1,2 procenta obhospodařují 23,4 procenta zemědělské půdy.⁸ Záměrně je zmíněno jen obhospodařování a ne vlastnictví zemědělské půdy, neboť velká část zemědělské půdy je pronajímána.

Podnikatelská struktura zemědělství v roce 2009

Zdroj: Zemědělský registr, vlastní zpracování

⁸ Více ve Zprávě o stavu zemědělství v ČR na rok 2009, Praha, Ministerstvo zemědělství, str. 5.

8. Současná právní úprava družstevnictví

Právní úprava družstev je obsažena v zákoně č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník ze dne 5. listopadu 1991, který byl vydán 18. prosince 1991 a nabyl účinnosti dne 1. ledna 1992 (dále jen „obchodní zákoník“). Legislativní zakotvení družstev obsahuje druhá hlava druhé části obchodního zákoníku, která čítá přibližně čtyřicetku paragrafů rozdělenou do pěti dílů.

Ačkoliv obchodní zákoník byl dosud mnohokrát novelizován⁹, ustanovení týkající se družstev zůstala v posledních dvaceti letech novelami téměř nedotčená.

Na rozdíl od předchozích právních úprav obchodní zákoník nečlení družstva na zemědělská a nezemědělská ani na bytová, výrobní nebo spotřební. Jisté odchylky od abstraktní právní úpravy lze nalézt i v obchodním zákoníku, který v několika případech hovoří o malých družstvech, družstvech bytových, jakož i družstev, v nichž je členství vázáno na pracovní vztah k družstvu.

Právní úpravu družstev na území České republiky doplňuje Nařízení Rady (ES) č. 1435/2003 ze dne 22. července 2003 o statutu evropské družstevní společnosti (SCE) a zákon č. 87/1995 Sb., ze dne 20. dubna 1995 o spořitelních a úvěrních družstvech a některých opatřeních s tím souvisejících, ve znění pozdějších předpisů.

⁹ Zákony č. 264/1992 Sb., č. 591/1992 Sb., č. 286/1993 Sb., č. 156/1994 Sb., č. 84/1995 Sb., č. 94/1996 Sb., č. 142/1996 Sb., č. 77/1997 Sb., č. 15/1998 Sb., č. 165/1998 Sb., č. 356/1999 Sb., č. 27/2000 Sb., č. 29/2000 Sb., č. 30/2000 Sb., č. 105/2000 Sb., č. 367/2000 Sb., č. 370/2000 Sb., č. 120/2001 Sb., č. 239/2001 Sb., č. 353/2001 Sb., č. 501/2001 Sb., č. 15/2002 Sb., č. 125/2002 Sb., č. 126/2002 Sb., č. 151/2002 Sb., č. 308/2002 Sb., č. 312/2002 Sb., nálezy Ústavního soudu č. 476/2002 Sb. a č. 87/2003 Sb., a dále zákony č. 88/2003 Sb., č. 437/2003 Sb., č. 85/2004 Sb., č. 257/2004 Sb., č. 360/2004 Sb., č. 484/2004 Sb., č. 499/2004 Sb., č. 554/2004 Sb., č. 179/2005 Sb., č. 216/2005 Sb., č. 377/2005 Sb., č. 413/2005 Sb., č. 56/2006 Sb., č. 57/2006 Sb., č. 79/2006 Sb., č. 81/2006 Sb., č. 308/2006 Sb., č. 269/2007 Sb., č. 296/2007 Sb., č. 344/2007 Sb., č. 36/2008 Sb., č. 104/2008 Sb., č. 126/2008 Sb., č. 130/2008 Sb., č. 230/2008 Sb., č. 215/2009 Sb., č. 217/2009 Sb., č. 227/2009 Sb., č. 230/2009 Sb., č. 285/2009 Sb., č. 420/2009 Sb., č. 152/2010 Sb., č. 409/2010 Sb. a č. 427/2010 Sb.

8.1 Základní charakteristika družstva v české právní úpravě

Družstvo je v obchodním zákoníku definováno jako společenství neuzavřeného počtu osob založené za účelem podnikání nebo zajišťování hospodářských, sociálních anebo jiných potřeb svých členů. Družstvo tedy nemusí být pouze podnikatelským subjektem, nýbrž může sloužit i zajišťování jiných cílů a zájmů jeho členů např. napomáhat při vytváření lepších podmínek pro hospodaření členů družstva nebo zvyšování efektivnosti a produktivity činnosti jejích členů. Obchodní zákoník tedy umožňuje, aby vznikala družstva, která zajišťují sociální, zdravotní, kulturní, komunikační, informační nebo finanční potřeby svých členů, což odpovídá i prvotní úloze družstev ve společnosti.

Družstvo, které zajišťuje bytové potřeby svých členů, je dle definice ustanovení § 221 odst. 2 obchodního zákoníku družstvem bytovým. Zvláštnosti úpravy bytových družstev jsou vymezeny v ustanoveních § 230, resp. § 232 odst. 2 obchodního zákoníku, které stanoví, že převod práv a povinností spojených s členstvím v bytovém družstvu na základě dohody nepodléhá souhlasu orgánů družstva, resp. že se nevyžaduje souhlas představenstva družstva, jestliže dědic nabyt práva a povinnosti spojené s členstvím v bytovém družstvu.

Družstvo je právnickou osobou, jehož firma musí obsahovat označení "družstvo".

Družstvo musí mít nejméně pět členů, nejde-li o družstvo, jehož členy jsou alespoň dvě právnické osoby. Na trvání družstva nemá vliv přistoupení dalších členů nebo zánik členství dosavadních členů, nesníží-li se počet členů družstva pod pět členů, resp. na méně než dvě právnické osoby.

Za porušení svých závazků odpovídá družstvo celým svým majetkem. Členové družstva neručí za závazky družstva. Stanovy však mohou určit, že členové družstva nebo někteří z nich mají na základě rozhodnutí členské schůze vůči družstvu do určité výše uhrazovací povinnosti přesahující členský vklad na krytí ztrát družstva. Uhrazovací povinnost člena nemůže dle obchodního zákoníku přesáhnout trojnásobek členského vkladu.

Základní kapitál družstva tvoří souhrn členských vkladů, k jejichž splacení se zavázali členové družstva. Stanovy určují výši základního kapitálu družstva, který se zapisuje do obchodního rejstříku, přičemž zapisovaný základní kapitál nesmí být nižší než 50.000,- Kč. Zapisovaný základní kapitál je roven souhrnu členských vkladů, k nimž se členové zaváží při založení družstva. Skutečná výše základního kapitálu je proměnlivá, neboť se mění za trvání družstva v závislosti na tom, zda členové družstva přibývají nebo ubývají.

Podmínkou vzniku členství je splacení členského vkladu určeného stanovami (tzv. základní členský vklad), anebo ve stanovách určené části základního členského vkladu (tzv. vstupní vklad). Členové družstva se mohou zavázat, pokud to stanovы připouštějí, k dalšímu členskému vkladu a k další majetkové účasti na podnikání družstva za podmínek určených stanovami. Obchodní zákoník připouští i nepeněžité vklady (např. movité věci, nemovitosti, pohledávky, jiná penězi ocenitelná práva), které se oceňují způsobem určeným stanovami nebo při založení družstva dohodnutým všemi členy. Nevyžaduje se odborný odhad ceny vneseného vkladu, nestanoví-li stanovы nebo ustavující schůze jinak. Vklad spočívající v poskytnutí služeb nebo v provedení prací obchodní zákoník obecně nepřipouští.

Každý člen družstva je povinen splatit členský vklad přesahující vstupní vklad do tří let, nestanoví-li stanovы lhůtu kratší. Stanovы mohou určit, že členové jsou povinni, vyžaduje-li to ztráta družstva, splatit na základě rozhodnutí členské schůze nesplacenou část členského vkladu ještě před dobou její splatnosti.

8.2 Založení a vznik družstva

Pro založení družstva se vyžaduje konání ustavující schůze družstva, která stanoví zapisovaný základní kapitál, schvaluje stanovы a volí představenstvo a kontrolní komisi. Tyto orgány jsou povinné a s výjimkou tzv. malých družstev je musí mít všechna družstva. Obchodní zákoník nevyklučuje ustavení dalších dobrovolných orgánů družstva.

Na ustavující schůzi družstva jsou oprávněny hlasovat osoby, které podaly přihlášku do družstva. Ustavující schůze družstva volí a přijímá usnesení většinou přítomných. Uchazeč o členství může vzít svou přihlášku zpět ihned po hlasování o stanovách, jestliže hlasoval proti jejich přijetí.

Ustavující schůze družstva vede k jeho založení, jestliže se na ní uchazeči o členství zavázali k členským vkladům dosahujícím stanovené částky zapisovaného základního kapitálu. Základní členský nebo vstupní vklad musí být splacen do 15 dnů od konání ustavující schůze družstva určenému členu představenstva způsobem stanoveným členskou schůzí.

Průběh ustavující schůze družstva se osvědčuje notářským zápisem, jehož přílohou je seznam členů a výše jednotlivých členských vkladů, k nimž se na ustavující schůzi zavázali. O rozhodnutí ustavující schůze o schválení stanov družstva se pořizuje notářský zápis, který obsahuje rovněž text stanov schválený ustavující schůzí družstva. Oba notářské zápisy se přikládají k návrhu na zápis družstva do obchodního rejstříku.

Od založení je třeba odlišit vznik družstva, ke kterému dochází až okamžikem zápisu družstva do obchodního rejstříku. Před podáním návrhu na zápis do obchodního rejstříku musí být splacena alespoň polovina zapisovaného základního kapitálu. Návrh na zápis je povinně podat představenstvo ve lhůtě do 90 dnů od ustavující členské schůze nebo od obdržení oprávnění k podnikání, nastane-li jeho doručení později. Návrh na zápis podepisují všichni členové představenstva.

K návrhu na zápis do obchodního rejstříku se přikládá (a) stejnopis notářského zápisu o ustavující schůzi družstva a stejnopis notářského zápisu o rozhodnutí ustavující schůze družstva o schválení stanov, (b) stanovy družstva a (c) doklad o splacení stanovené části zapisovaného základního kapitálu.

8.3 Členství v družstvu

Členy družstva mohou být jak fyzické, tak i právnické osoby. Podmiňují-li stanovy členství pracovním vztahem k družstvu, může se členem družstva stát i fyzická osoba, která skončila povinnou školní docházkou a dosáhla 15 let svého věku.

Za podmínek stanovených v obchodním zákoníku a stanovách vzniká členství okamžikem (a) vzniku družstva při založení družstva, (b) přijetí za člena na základě písemné členské přihlášky za trvání družstva, (c) převodu členství, případně (d) jiným způsobem stanoveným zákonem (např. děděním nebo přeměnou družstva). Teoreticky lze rozlišovat mezi prvotním a odvozeným nabytím členství v družstvu. Podmínkou prvotního nabytí členského podílu je vždy úhrada vstupního vkladu, neboť podle obchodního zákoníku členství v družstvu nevznikne před zaplacením vstupního vkladu.

Je-li podle stanov podmínkou členství pracovní vztah člena k družstvu a nevyplývají ze stanov něco jiného, vzniká členství dnem, který byl sjednán jako den vzniku pracovního vztahu, a zaniká dnem zániku pracovního vztahu člena k družstvu.

Družstvo je povinno vést seznam všech svých členů. Do seznamu členů se zapisuje kromě firmy nebo názvu a sídla právnické osoby nebo jména a bydliště fyzické osoby jako člena i výše jejího členského vkladu a výše, v níž byl splacen. Do seznamu je představenstvo povinno bez zbytečného odkladu vyznačit všechny změny evidovaných skutečností. Každému, kdo osvědčí představenstvu družstva právní zájem, musí být umožněno, aby do seznamu členů družstva nahlédl. Každý člen družstva má právo do seznamu nahlížet a žádat představenstvo o vydání potvrzení o svém členství a obsahu jeho zápisu v seznamu.

8.4 Převod členských práv a povinností

Členská práva a povinnosti může člen převést na jiného člena družstva, pokud to stanovy nevyklučují. Dohoda o převodu členských práv a povinností na jinou osobu podléhá souhlasu představenstva. Stanovy mohou určit důvody, které převod vylučují. Proti

zamítavému rozhodnutí se může člen odvolat k členské schůzi. Rozhodnutím představenstva nebo členské schůze o schválení dohody o převodu členských práv a povinností se stává nabyvatel členských práv a povinností členem družstva v rozsahu práv a povinností jeho právního předchůdce, tj. převádějíciho člena.

Na rozdíl od obecné úpravy, smluvní převod práv a povinností spojených s členstvím v bytovém družstvu není podmíněn souhlasem orgánů družstva. Členská práva a povinnosti spojená s členstvím přecházejí na nabyvatele ve vztahu k družstvu pouhým předložením smlouvy o převodu členství příslušnému družstvu, eventuálně pozdějším dnem specifikovaným v dohodě mezi převodcem a nabyvatelem. Předložení smlouvy o převodu členství lze nahradit písemným oznámením dosavadního člena o převodu členství na nabyvatele spolu s písemným souhlasem nabyvatele členství.

Vedle práva člena družstva převést členství na jinou osobu nebo z družstva vystoupit, lze zjednodušeně konstatovat, že *„člen má obvykle právo hlasovat na členské schůzi, být členem orgánů družstva, právo na informace a právo využívat služeb poskytovaných družstvem, popř. i právo na podíl na zisku, na vypořádací podíl či podíl na likvidačním zůstatku“*¹⁰.

8.5 Zánik členství v družstvu

Podle aktuálního znění ustanovení § 231 obchodního zákoníku zaniká členství v družstvu písemnou dohodou, vystoupením, vyloučením, prohlášením konkursu na majetek člena, zamítnutím insolvenčního návrhu pro nedostatek majetku člena, pravomocným nařízením výkonu rozhodnutí postižením členských práv a povinností, vydáním exekučního příkazu k postižení členských práv a povinností po právní moci usnesení o nařízení exekuce nebo zánikem družstva.

Nad rámec uvedených důvodů členství fyzické osoby v družstvu zaniká smrtí, přičemž dědic členských práv a povinností zůstavitele může žádat družstvo o členství.

¹⁰ Pelikánová, I., Černá, S. a kol.: Obchodní právo, Společnosti obchodního práva a družstva, II. díl, Praha, ASPI, a.s., 2006, str. 498.

Zákon nebo stanovy pak určují, kdy představenstvo nesmí dědicovo členství odmítnout nebo kdy se nevyžaduje souhlas představenstva s nabytím členských práv a povinností dědicem (např. jedná-li se o nabytí členství v bytovém družstvu).

Členství právnické osoby v družstvu dále zaniká jejím vstupem do likvidace nebo prohlášením konkursu, popřípadě jejím zánikem. Má-li však právnická osoba právního nástupce, vstupuje nástupce do všech dosavadních jejích členských práv a povinností.

8.6 Vypořádací podíl

Při zániku členství za trvání družstva má dosavadní člen nárok na vypořádací podíl. Neurčí-li stanovy jinak, vypořádací podíl se určí poměrem splaceného členského vkladu dosavadního člena násobeného počtem ukončených roků jeho členství k souhrnu splacených členských vkladů všech členů násobených ukončenými roky jejich členství.

Pro určení vypořádacího podílu je rozhodný stav vlastního kapitálu družstva podle účetní závěrky za rok, v němž členství zaniklo. Při určování výše vypořádacího podílu se nepřihlíží ke kapitálu, jenž je v nedělitelném fondu, a jestliže to vyplývá ze stanov, i v jiných zajišťovacích fondech. Rovněž se nepřihlíží k vkladům členů s kratším než ročním členstvím přede dnem, k němuž se řádná účetní závěrka sestavuje. Nárok na vypořádací podíl je splatný uplynutím tří měsíců od schválení účetní závěrky za rok, v němž členství zaniklo. Nárok na podíl na zisku vzniká jen za období trvání členství. Stanovy však mohou shora uvedené upravit odlišně v závislosti na potřebách družstva a účelu, za jakým bylo založeno.

Družstvo vyplácí vypořádací podíl v penězích s tím, že zákonná úprava umožňuje zakotvit ve stanovách výjimky pro případ, kdy členský vklad spočíval zcela nebo zčásti v převodu vlastnického práva k nemovitosti na družstvo. V takovém případě přísluší členovi vypořádání vrácením této nemovitosti, a to v hodnotě, která je evidována v majetku družstva v době zániku jeho členství. Je-li výše vypořádacího podílu menší, než činí hodnota vrácené nemovitosti, vznikne družstvu nárok na doplatek rozdílu v penězích. Stanovy mohou určit, že obdobně se postupuje i v případě, kdy spočíval členský vklad v

poskytnutí jiného věcného plnění. Nárok na vrácení zemědělské půdy vložené do družstva zůstává nedotčen i pro případ, že stanovy tento nárok explicitně nezmiňují.

8.7 Orgány družstva

Základními a povinnými orgány družstva jsou (a) členská schůze, (b) představenstvo a (c) kontrolní komise. Stanovy umožňují vytvoření i dalších orgánů družstva.

V případě malého družstva, které má méně než padesát členů, mohou stanovy určit, že působnost představenstva a kontrolní komise plní členská schůze. Statutárním orgánem je pak předseda, popřípadě další člen pověřený členskou schůzí. V malých družstvech s členstvím právnických osob, která mají méně než pět členů, stanoví způsob rozhodování a statutární orgán stanovy.

Orgánem družstva nebo jeho členem může být dle obchodního zákoníku jen člen družstva. Je-li členem voleného orgánu družstva právnická osoba, vykonává práva a povinnosti spojené s jejím členstvím v orgánu družstva fyzická osoba, která je k tomu zmocněna na základě plné moci, která musí být písemná. Zmocněnec musí splňovat stejné podmínky, jako kdyby byl členem voleného orgánu družstva osobně, kromě členství v družstvu. Zmocněnec není oprávněn udělit substituční plnou moc za tímto účelem třetí osobě.

8.8 Členská schůze

Nejvyšším orgánem družstva je členská schůze. Členská schůze se koná ve lhůtách určených stanovami, nejméně jednou za rok. Svolání členské schůze musí být členům oznámeno způsobem určeným stanovami. Na žádost jedné třetiny členů družstva nebo

kontrolní komise, popřípadě 3 delegátů zařadí představenstvo jimi určenou záležitost na pořad jednání členské schůze¹¹.

Členská schůze musí být svolána, požádá-li o to písemně alespoň jedna třetina všech členů družstva, kontrolní komise, jakož i v dalších případech, určují-li tak stanovy. Jestliže představenstvo nesvolá členskou schůzi tak, aby se konala do 40 dnů od doručení žádosti, je osoba písemně pověřená osobami nebo orgánem, který požadoval svolání členské schůze, oprávněna svolat členskou schůzi sama. Členové představenstva jsou společně a nerozdílně povinni vydat této osobě na její žádost seznam členů, popřípadě delegátů družstva.

Dle ustanovení § 239 odst. 4 obchodního zákoníku patří do působnosti členské schůze:

- a) změna stanov,
- b) volba a odvolání členů představenstva a kontrolní komise,
- c) schvalování řádnou účetní závěrku,
- d) rozhodování o rozdělení a užití zisku, popřípadě způsobu úhrady ztráty,
- e) rozhodování o zvýšení nebo snížení zapisovaného základního kapitálu,
- f) rozhodování o základních otázkách koncepce rozvoje družstva,
- g) rozhodování o zrušení družstva s likvidací nebo o přeměně družstva,
- h) rozhodování o uzavření smluv podle § 67a a o jiných významných majetkových dispozicích,
- i) rozhodování o prodeji nebo jiných majetkových dispozicích s nemovitostmi, ve kterých jsou byty, nebo s byty; takové rozhodnutí může členská schůze přijmout jen po předchozím písemném souhlasu většiny členů bytového družstva, kteří jsou nájemci v nemovitosti, které se rozhodování týká; to neplatí, jestliže družstvu vznikla povinnost převést byt nebo nebytový prostor do vlastnictví člena, který je nájemcem.

¹¹ Přiměřeně se aplikuje ustanovení § 182 odst. 1 písm. a) obchodního zákoníku, které stanoví, že představenstvo za předpokladu, že je každý z bodů návrhu doplněn odůvodněním nebo návrhem usnesení a že je mu doručen nejpozději do 20 dnů před konáním valné hromady (roz. členské schůze) nebo je-li určen, před rozhodným dnem, zařadí jimi určenou záležitost na pořad jednání valné hromady (roz. členské schůze); pokud žádost došla po zaslání pozvánky na valnou hromadu nebo po uveřejnění oznámení o jejím konání, uveřejní představenstvo doplnění pořadu jednání valné hromady (roz. členské schůze) ve lhůtě do deseti dnů před konáním valné hromady případně, je-li určen, před rozhodným dnem k účasti na valné hromadě způsobem určeným zákonem a stanovami pro svolání valné hromady (roz. členské schůze).

Členská schůze rozhoduje o dalších záležitostech týkajících se družstva a jeho činnosti, pokud tak stanoví obchodní zákoník, stanovy, popřípadě pokud si rozhodování o některé věci členská schůze vyhradí.

Stanovy družstva mohou umožnit konání členské schůze formou dílčích schůzí. Při rozhodování se sčítají hlasy odevzdané na všech dílčích členských schůzích. Dílčí členské schůze nemohou rozhodovat o zániku družstva a v dalších případech, zakazují-li tak stanovy. Není-li vzhledem k velikosti družstva a jeho členské základny dobře možné svolávat členskou schůzi, mohou stanovy určit, že v rozsahu jimi stanoveném plní působnost členské schůze shromáždění delegátů. Každý z delegátů se volí stejným počtem hlasů. Stanovy mohou určit odchylky, pokud jsou nutné vzhledem k organizačnímu uspořádání družstva.

Při hlasování na členské schůzi má každý člen jeden hlas, neurčí-li stanovy jinak. V případě hlasování o věcech uvedených v § 239 odst. 4 písm. a), g) a h) má každý člen družstva pouze jeden hlas.

Člen družstva může písemně zmocnit jiného člena družstva nebo jinou osobu, aby jej na členské schůzi zastupovala. O rozhodnutí členské schůze, jímž se mění stanovy družstva, musí být pořízen notářský zápis, který musí obsahovat též schválený text změny stanov.

8.9 Představenstvo

Představenstvo jakožto statutární orgán družstva řídí činnost družstva a rozhoduje o všech záležitostech družstva, které nejsou obchodním zákoníkem nebo stanovami vyhrazeny jinému orgánu.

Za představenstvo jedná navenek předseda nebo místopředseda. Vyžaduje-li zákon pro právní úkon, který činí představenstvo, písemnou formu, je třeba podpisu alespoň dvou členů představenstva.

Představenstvo se schází podle potřeby, a to nejpozději do 10 dnů od doručení podnětu kontrolní komise, jestliže na její výzvu nedošlo k nápravě nedostatků.

Představenstvo volí ze svých členů předsedu družstva (představenstva), popřípadě místopředsedu, pokud stanovy neurčují, že jsou voleni členskou schůzí. Místopředseda zastupuje předsedu v době jeho nepřítomnosti. Zastupováním mohou být pověřeni i další členové představenstva v určitém pořadí stanoveném představenstvem.

Předseda družstva organizuje a řídí jednání představenstva. Stanovy mohou určit, že běžnou činnost družstva organizuje a řídí ředitel jmenovaný a odvolávaný představenstvem.

8.10 Kontrolní komise

Kontrolní komise je oprávněna dohlížet a kontrolovat činnost družstva jakož i projednávat stížnosti jeho členů. Odpovídá pouze členské schůzi a je nezávislá na ostatních orgánech družstva. Kontrolní komise má právo obdržet od představenstva jakékoliv údaje o hospodaření družstva. Představenstvo je povinno bez zbytečného odkladu oznámit kontrolní komisi všechny skutečnosti, které mohou mít závažné důsledky v hospodaření nebo postavení družstva a jeho členů. Obdobnou povinnost má představenstvo i ve vztahu k řediteli.

Kontrolní komise se schází nejméně jednou za tři měsíce. Kontrolní komise má nejméně tři členy, přičemž nelze kombinovat funkci člena představenstva a člena kontrolní komise. Kontrolní komise volí ze svých členů předsedu, popřípadě místopředsedu, pokud stanovy neurčují, že jsou voleni členskou schůzí.

8.11 Zrušení, likvidace a zánik družstva

Ke zrušení družstva může dojít (a) usnesením členské schůze, (b) zrušením konkursu po splnění rozvrhového usnesení nebo zrušením konkursu z důvodu, že majetek

dlužníka (družstva) je zcela nepostačující, (c) rozhodnutím soudu, (d) uplynutím doby, na kterou bylo družstvo zřízeno ne (e) dosažením účelu, k němuž bylo družstvo zřízeno. O rozhodnutí členské schůze o zrušení se vyžaduje pořízení notářského zápisu.

Soud může na návrh státního orgánu, orgánu nebo člena družstva nebo osoby, která osvědčí právní zájem, rozhodnout o zrušení družstva a jeho likvidaci, zejména jestliže (a) počet členů družstva klesl pod počet stanovený v obchodním zákoníku, (b) souhrn členských vkladů klesl pod částku 50.000,- Kč nebo (c) uplynuly dva roky ode dne, kdy skončilo funkční období orgánů družstva, a nebyly zvoleny nové orgány, nebo byla porušena povinnost svolat členskou schůzi, anebo družstvo po dobu delší než dva roky neprovozuje žádnou činnost. Nestanoví-li zákon jinak, vstupuje zrušené družstvo do likvidace¹². Likvidátor je jmenován členskou schůzí, nestanoví-li jinak stanovy. Likvidátor je povinen vyhotovit před rozdělením likvidačního zůstatku návrh na jeho rozdělení, který předloží k projednání členské schůzi.

Likvidační zůstatek se rozdělí mezi členy způsobem určeným ve stanovách. Neurčí-li stanovy jinak, vyplatí se členům splacená část jejich členského vkladu. Zbytek likvidačního zůstatku se rozdělí mezi členy, jejichž členství ke dni zrušení družstva trvalo alespoň jeden rok. Zbytek likvidačního zůstatku se rozdělí mezi tyto členy podle rozsahu, v jakém se podílejí na základním kapitálu družstva. Na vrácení nepeněžitých vkladů se použije přiměřeně ustanovení § 234 odst. 1 obchodního zákoníku o vrácení vypořádacího podílu.

Zrušení družstva bez likvidace umožňuje zákon č. 125/2008 Sb., ze dne 19. března 2008, o přeměnách obchodních společností a družstev. Tento zákon definuje podrobné podmínky pro fúze, rozdělení a změny právních forem družstev.

Družstvo však zaniká až výmazem z obchodního rejstříku. Družstvo zúčastněné na přeshraniční fúzi zaniká dnem zápisu přeshraniční fúze do obchodního rejstříku nebo do zahraničního obchodního rejstříku.

¹² Na likvidaci družstva se přiměřeně použijí ustanovení § 70 až § 75c obchodního zákoníku o likvidaci obchodních společností.

9. Výhody a nevýhody současné právní úpravy

Aktuální právní úprava je prověřená dvacetiletou praxí, která jasně ukazuje její některé nesporné výhody, ale rovněž i nevýhody.

9.1 Výhody

Základní výhodou lze spatřovat ve stabilitě a dlouhodobé neměnnosti právní úpravy, která zaručuje jak družstvům, tak jejich samotným členům vysokou znalost pravidel týkajících se družstevnictví. Právní úprava družstev nebyla na rozdíl od obchodních společností zasažena opakovanými velkými novelami a zůstává od roku 1992 v téměř nezměněném stavu.

Výhodou družstva oproti jiným obchodním společnostem je nízká výše zapisovaného základního kapitálu ve výši 50 tisíc korun. Základní kapitál společnosti s ručením omezeným činí 200 tisíc korun a základní kapitál akciové společnosti činí 2 miliony korun. Z tohoto srovnání je patrné, že při založení družstva není třeba žádný velký kapitál. Nespornou výhodou je rovněž variabilita základního kapitálu družstva, která se odvíjí od počtu (nárůstu a úbytku) členů družstva respektive jejich základních členských vkladů.

Výhodou družstva oproti veřejné obchodní společnosti a komanditní společnosti lze dále spatřovat ve skutečnosti, že členové družstva narozdíl od společníků v.o.s. a komplementářů k.s. neručí za závazky družstva svým majetkem. Konečně nelze ani opomenout otevřenost družstva vůči novým členům a jednoduchost procesu potřebného ke vstupu do družstva.

9.2 Nevýhody

Nevýhodou aktuální právní úpravy je zbytečná administrativní náročnost při provádění změn ve stanovách a obecně v družstvu. Tyto změny vyžadují formu notářského

zápisu a osobní přítomnost notáře při rozhodování členské nebo ustavující schůze. Neopomenutelnou přítěží je úhrada notářských poplatků, která družstva zbytečně finančně zatěžují.

Další ekonomickou nevýhodou při podnikání v družstvu je princip dvojího zdanění, kdy družstvo hradí v souladu se zákonem č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů daň z příjmů (výnosů) z veškeré činnosti a z nakládání s veškerým majetkem a to ve výši 19 procent. Členové družstva navíc daní podíly na zisku z členství v družstvu ve výši 15 procent. Shora uvedený princip vede k nežádoucímu vlivu, kdy příjem dosažený v družstvu je nejprve zdaněn 19 procentní daní na úrovni družstva a ještě 15procentní daní na úrovni člena v družstvu při inkasu podílu na zisku, jedná-li se o fyzickou osobu.

Nedostatkem současné právní úpravy je nemožnost zúčastnit se členské schůze s využitím elektronických prostředků umožňujících přímý dálkový přenos členské schůze obrazem a zvukem nebo hlasování prostřednictvím hlasovacích lístků před konáním členské schůze bez vlastní přítomnosti člena družstva nebo jeho zástupce v místě konání členské schůze.

10. Budoucnost zemědělského družstevnictví ve 21. století

Zemědělská družstva mají nesporný význam na socioekonomickém rozvoji, zmírňují chudobu ve světě, díky nim vznikají pracovní místa a obyvatelé se sociálně integrují. Svět si uvědomuje významnou roli družstev. V rozvojových zemích je to jedna z mála šancí na fungování nejen zemědělství a přidružené výroby, ale i celé společnosti. Předpokladem je, aby byla dodržována pravidla družstevnictví v sociální nebo ziskové podobě.

Družstevní principy dle definice ISA (Mezinárodní družstevní aliance)

- dobrovolnost a otevřené členství
- demokratická členská kontrola
- ekonomická participace členů
- autonomie a nezávislost
- vzdělání a informace
- spolupráce mezi družstvy na národní a mezinárodní úrovni
- podpora a rozvoj družstevního společenství

V České republice není situace s družstvy tak zásadní jako v rozvojových zemích, ale jejich přínosy pro společnost jsou též nezanedbatelné. Počet pracovníků v zemědělství v České republice se již pravděpodobně nebude zvyšovat. Vesnice se postupně vyliďňují a slouží jen jako odpočinková zóna pro obyvatele žijící ve městech. Aktivní družstva jsou mnohdy důvodem, že na vesnicích zůstávají zemědělci, proto je třeba družstva podporovat a dále rozvíjet.

Zemědělské družstevnictví se týká mnoha oblastí, a proto jeho budoucnost můžeme vidět hned v několika rovinách. Mezi ně patří rozvoj venkova, péče o krajinu, výroba a využívání obnovitelných zdrojů, propojenost vědy a výzkumu s praxí a příliv nových mladých pracovníků, využívání nových technologií, spolupráce s dalšími subjekty v Evropském společenství.

10.1 Rozvoj venkova

Podpora regionálního rozvoje by měla být mezi Ministerstvem pro místní rozvoj, Ministerstvem životního prostředí, Ministerstvem zemědělství a velkými subjekty, které znají přesné problémy dané lokality nebo daného regionu. Dobrovolné a volné společenství zemědělských družstev, propojených s dalšími nezemědělskými strukturami, napomůže při určování zásadních kroků při obnově sociálního, kulturního a hospodářského života na venkově.

Institucionální zázemí rozvoje venkova

„Role klíčových aktérů ve vztahu k venkovu mají tyto úřady: Ministerstvo pro místní rozvoj je ústředním orgánem státní správy ve věcech regionální politiky. Ministerstvo zemědělství zajišťuje podporu rozvoje agrárních regionů, venkovských území a jejich restrukturalizaci. Ministerstvo financí poskytuje investiční dotace a celkový finanční vztah státního rozpočtu k rozpočtům obcí. Ministerstvo průmyslu a obchodu poskytuje podporu malého a středního podnikání a podporu strukturálně postižených regionů. Ministerstvo dopravy a spojů zajišťuje rozvoj regionální infrastruktury, dopravní obslužnost území veřejnou dopravou (rozvoj venkovských a periferních oblastí). Ministerstvo práce a sociálních věcí poskytuje podporu regionů s vysokou nezaměstnaností. Ministerstvo kultury poskytuje podporu na rozvoj měst s předpoklady pro cestovní ruch, vesnické památkové rezervace a zóny. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy zajišťuje alokace prostředků státního rozpočtu pro školství vyváženým rozmístěním základního školství. Ministerstvo zdravotnictví zajišťuje alokace prostředků státního rozpočtu na zdravotnická zařízení v působnosti územních orgánů s vyváženým rozmístěním základních zdravotnických zařízení. Ministerstvo životního prostředí zajišťuje řešení jednoho z největších regionálních problémů ČR, vymezení a podporu ekologicky postižených oblastí. Významnou vazbu na regionální rozvoj má také Český statistický úřad, v jehož kompetenci je zajišťování regionálních statistických dat potřebných pro analýzu území a vymezení podporovaných regionů.“¹³

¹³ Zpráva o stavu zemědělství ČR za rok 2009, Praha, Ministerstvo zemědělství ČR, 2010.

10.2 Péče o krajinu

Zemědělství obecně zajišťuje trvale udržitelný rozvoj životního prostředí a formuje krajinu. Na rozdíl od soukromých zemědělců (subjektů fyzických osob) mají zemědělská družstva a obchodní společnosti, zabývající se zemědělskou prvovýrobou, možnost podstatně ovlivňovat ráz krajiny. S tím je spojena správná využitelnost a obnova zdrojů. Důležitou roli mají zemědělsky i ekonomicky vzdělaní pracovníci družstev, kteří určují místa a druhy pěstovaných komodit. Na nich záleží, aby krajina nebyla pouze drancována za účelem snadného zisku bez potřebné obnovy.

Zajímavostí je, že často členové obchodních společností a družstev ani obchodní společnosti a zemědělská družstva nemají půdu ve vlastnictví. V mnoha případech je půda pronajata od Pozemkového fondu ČR. Čeká se též na rozhodnutí o restitucích církevního majetku, kam spadá velká výměra zemědělské půdy. V případě finančního vyrovnání státu s církvemi za bývalou církevní půdu, která by zůstala v majetku Pozemkového fondu ČR, by družstva mohla půdu od Pozemkového fondu ČR nebo od soukromých vlastníků odkoupit. Přímý vlastnický vztah by péči o krajinu jen prospěl.

10.3 Výroba a využívání obnovitelných zdrojů

Evropský trend využívání obnovitelných zdrojů pokřivil zemědělskou výrobu i v České republice. Do roku 2020 by se měl zvýšit podíl energie z obnovitelných zdrojů na 20 %. Podíl obnovitelných zdrojů na silniční a železniční dopravě by měl být 10 %. Produkce řepky olejné v souvislosti se spalováním biomasy a výrobou metylesteru ze semene této plodiny je výsledkem evropské i státní podpory této oblasti. Zajímavé výnosy a snadná produkce jsou velkým lákadlem i pro zemědělská družstva, která potřebují generovat zisk. Je pravda, že pro vytváření zisku je snazší vyrábět výnosnější produkt, než ten méně výnosný. Kvůli diskutabilnímu přínosu pro zemědělství a ekologické zátěži se však ozývají některé vlády států Evropského společenství a snaží se prosadit revizi nařízení ohledně podílu obnovitelných zdrojů, zvláště biopaliv. Nepotravinářské komodity jsou jakousi nadstavbou k prvovýrobě. Z toho vyplývá, že prvotním cílem zemědělské produkce by měla být výroba potravin. Rostlinné materiály jsou vedlejším produktem zemědělské

výroby a nebyly by jinak využívány. V 21. století by se zemědělské družstevnictví mělo vrátit k myšlence soběstačnosti v regionu i na úkor snížení zisků.

10.4 Družstva nové generace

Družstva nové generace jsou jednou z variant propojení tradičních družstevních struktur a moderních sofistikovaných odvětví. Někdy jsou tato družstva popisována jako hybrid mezi tradičními družstvy a společnostmi s ručením omezeným. Družstva nové generace vznikala na začátku devadesátých let ve Spojených státech amerických, a to především v Kalifornii. Odtud byla převzata i v Kanadě, kde je vídáme v tradičním potravinářském zemědělství a navazujících oborech. Hlavním posláním je přidat hodnotu k primárnímu vyrobenému produktu. Proto se družstva zaměřují na výrobu etanolu z kukuřice, těstovin z tvrdé pšenice, sýrů z mléka a podobně.

Výroba přidružená k prvovýrobě, přidaná hodnota a odbytová funkce může být tou správnou cestou zemědělského družstevnictví ať už ve stávajících družstvech nebo spíše družstvech napojených na čistě prvovýrobní družstva. Podobné přidružené aktivity již v současné době probíhají a fungují především u obchodních společností, které se zabývají nejen prvovýrobou, ale i návaznými činnostmi.

10.5 Propojení vědy a výzkumu v zemědělství s praxí

Zemědělství by nemělo zůstat stranou vědy a výzkumu a nové poznatky by měly být v co největší míře zaváděny do praxe. Zemědělská družstva mohou být úzce napojena na zemědělské školství a výzkumné zemědělské ústavy. Poznatky z praxe a nové teoretické trendy, které jsou ve školách vyučovány, zvýší produktivitu a konkurenceschopnost. Předání inovací z výzkumu do praxe v agrárním sektoru je znát v každé oblasti.

Zajímavým tématem je pěstování geneticky upravených rostlin a chování geneticky modifikovaných hospodářských zvířat. I zde hraje velkou roli věda a výzkum. Pokud bude z právního hlediska (po důkladných potravinářských kontrolách) produkce výše zmíněných

zemědělských komodit povolena, není důvod, aby je zemědělci nezaváděli do výroby. Rozhodujícím faktorem bude opět cena a finanční síla společností.

Nesmíme zapomenout na využívání nových IT technologií, zejména internetu. Nejde jen o získávání informací, ale i aktivní zapojení se, především v oblasti odbytu a marketingu. K tomu patří i odborné vzdělávání a informační činnost. Zemědělec nemá čas hledat si vše na internetu, proto je nutné, aby společenství družstev pořádaly semináře a fungovaly poradensky při aplikaci nových trendů, vyplňování administrativy apod.

Možnou budoucností v 21. století je plná automatizace zemědělské prvovýroby, kdy jsou na poli čidla napojená na počítače a samostatně určují míru hnojení, setí či zavlažování. A všechny potřebné činnosti vykonávají absolutně bez lidské obsluhy naprogramované stroje. Prozatím je to spíše sci-fi a zemědělství se v současnosti bez kontroly a práce člověka neobejde. Faktem je, že zemědělská družstva a další prvovýrobní obchodní společnosti mají větší finanční sílu pro nákup nových mechanizačních zařízení a dokážou je plně využít. Modernizace zemědělské výroby a zemědělských podniků pro zvýšení výnosů by měla být cílem pro vedení každého družstva.

10.6 Spolupráce s dalšími subjekty

Vstupem České republiky do Evropského společenství a zrušením celních a jiných bariér, se otevřel trh se 450 miliony obyvatel. Vůči třetím zemím převzala Česká republika větší ochranu, než měla do té doby, ale zároveň se zvýšila konkurence. Jedinou možností, jak snížit stále se zvyšující saldo obchodu se zemědělskými výrobky je spolupráce mezi domácími zemědělci a na tuto část hospodářství navázanými subjekty. Výhodou je možnost využívání podpor a dotací pro zemědělství přímo z rozpočtu Evropského společenství. Podpora zemědělců bude od roku 2013 stejná pro staré i nové země Evropského společenství. Tato možnost by se ale měla týkat jen opravdu hospodařících subjektů a ne těch, které jsou jen příjemci dotací, ale žádné hodnoty nevytvářejí.

Samotného družstevnictví se týkají i některé předpisy Evropského společenství. Družstva jsou vnímána jako forma podnikání, která neslouží pouze k vytváření zisku, ale

důležitou roli hrají jiné další sociální a přírodní aspekty. Evropské společenství podporuje zemědělství dotacemi i právní ochranou. A na úrovni Evropského společenství se například projednává takzvaný mléčný balíček, který řeší výjimky pro mlékařská družstva.

Specifickým způsobem podpory jsou evropská družstva, která vznikají většinou v příhraničních regionech. I zde se nabízí forma spolupráce se zahraničními subjekty a lepší vyjednávací pozice při cenách na vstupech i výstupech, stejně jako možnost přidružení dalších výrobních a služebních.

Na samotné podnikatelské prostředí nejen u zemědělců a zemědělských družstev působí zásadně ceny vstupů a výstupů ovlivňované inflací i nepředvídatelným chováním trhu. Zároveň jsou důležité aspekty ve výši daní, daňových úlev, poskytování úvěrů nebo podnikatelské riziko. Zemědělská družstva jsou oproti současným velkým výkupním společnostem ekonomicky slabší a spolčováním jim pomůže alespoň v základní formě v oblasti distribuce a prodeje (lepší vyjednávání o ceně a podmínkách splatnosti, skladování, předkupy sklizní a subvencování).

Dalším důležitým propojením je dobrovolná spolupráce se zájmovými organizacemi, pokud družstva nejsou přímo jejich členy. Největší organizace: Agrární komora ČR, Zemědělský svaz ČR, Potravinářská komora ČR, Svaz vlastníků půdy ČR, Svaz marginálních oblastí. Propojení družstev v regionálních nebo i celostátních sdruženích a sdílení poznatků pomůže při konkurenceschopnosti na velkém evropském trhu.

Zásady fungování družstev

- schopnost družstev adaptovat se na podmínky transformující se ekonomiky a globální ekonomiky
- družstevní solidarita a kooperace
- legislativa družstev
- spolupráce mezi družstvy

11. Změny v právní úpravě

V blízké budoucnosti lze očekávat v souvislosti s rekodifikací občanského zákoníku a dekodifikací obchodního zákoníku vydání nového zákona o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích). Návrh zákona o obchodních korporacích byl opětovně revidován v rekodifikačních komisích během podzimu 2010 a v současné době se nachází v meziresortním připomínkovém řízení. Právní úprava družstva se v návrhu zákona o obchodních korporacích nachází v šesté hlavě (§545 – §758), která je rozdělena do třech dílů, z nichž první pojednává o obecných ustanoveních o družstvu, druhý díl řeší bytová družstva a třetí díl družstva sociální. Navrhovaná úprava nepočítá s odchylkami nebo speciální úpravou družstev zemědělských.

Navrhované změny se týkají několika oblastí. Jednou ze základních úprav je změna minimálního počtu osob zúčastněných na družstvu. Dle aktuálního znění obchodního zákoníku musí mít družstvo nejméně pět členů, nejde-li o družstvo, jehož členy jsou alespoň dvě právnické osoby. V navrhovaném znění § 545 odst. 2 zákona o obchodních korporacích je nově stanovován minimální počet členů na tři, přičemž navrhovaná právní úprava nerozlišuje mezi osobami právnickými a fyzickými. Snížení minimálního počtu členů na tři osoby je z praktického hlediska výhodné, neboť umožní využití právní formy družstva jak malým zemědělským uskupením, tak i entitám druhého stupně, pod jejichž střechou se mohou dále sdružovat jako členové již dnes existující zemědělská družstva, a to jak na principu teritoriálním, tak i odvětvovém.

Další neméně významnou změnou je opuštění teze zapisovaného základního kapitálu, který podle aktuální právní úpravy nesmí být nižší než 50.000,- Kč, avšak jeho reálná výše je variabilní, neboť se mění v závislosti na růstu či úbytku členů družstva. Dle navrhované právní úpravy již není nutnou náležitostí stanov výše základního kapitálu, nýbrž a pouze výše základního členského vkladu, popřípadě vstupního vkladu, a způsob, respektive lhůta jejich splacení. Navrhovaná právní úprava počítá s možností snižování a zvyšování základního členského vkladu bez stanovení zákonného limitu pro minimální výši základního kapitálu nebo nutnosti zapisovat minimální základní kapitál do obchodního rejstříku. Takováto úprava značně rozšiřuje význam využití družstevní formy

pro zemědělskou výrobu, neboť neklade zbytečné překážky v podobě skládání minimálního základního kapitálu v řádu desítek nebo stovek tisíc korun českých.

Nadto právě diskutovaný zákon o obchodních korporacích umožňuje sjednat ve stanovách družstva, že předmětem nepeněžitěho vkladu může být i provedení nebo provádění práce nebo poskytnutí nebo poskytování služby členem. Navrhovaná právní úprava v ustanovení § 566 zákona o obchodních korporacích počítá jak s jednorázovým, tak i s opakujícím se nepeněžitým vkladem spočívajícím ve službách nebo práci. Jedná se tedy o návrat k původnímu smyslu a účelu družstev a odklon od stávající právní úpravy v obchodním zákoníku, která vklad, spočívající v poskytnutí služeb nebo v provedení prací, obecně zapovídá.

Navrhovaný zákon o obchodních korporacích rovněž ukládá družstvům povinnost zřídit informační desku přístupnou členům družstva každý pracovní den v běžnou pracovní dobu. Podle navrhovaného ustanovení § 652 pak družstvo bude muset na takové úřední desce vyvěšovat všechny informace vyžadované zákonem. Návrh počítá i s možností zakotvit ve stanovách povinnost zpřístupnění informační desky na internetových stránkách družstva.

Velký prostor je v návrhu zákona o obchodních korporacích (§ 659 až § 692) věnován shromáždění delegátů, které je v případě ujednání ve stanovách oprávněno zcela nebo zčásti plnit působnost členské schůze družstva. Stanovy však vedle působnosti shromáždění delegátů budou muset vymezit pravidla pro zařazení členů družstva do volebních obvodů. Shromáždění delegátů se dle návrhu připouštějí zřizovat v družstvu, které má alespoň 200 členů.

V připravovaném zákoně o obchodních korporacích však chybí naprosto zásadní oddělená úprava zemědělských družstev, která by zohledňovala specifika zemědělského družstevnictví.

V návrhu se praví, že po dobu trvání obchodní korporace ani po jejím zrušení, tj. i družstva, nemá společník právo na vrácení předmětu vkladu. V praxi to znamená, že člen

družstva dostává jen vypořádací podíl a například pozemky vložené do družstva nedostane nikdy zpátky. Při likvidaci se pozemky zpeněží a podíl z částky je vypořádacím podílem. Toto je zásadní odklon od stávající právní úpravy, která zaručovala členovi družstva vrácení zemědělské půdy vložené do družstva bez ohledu na úpravu ve stanovách. Je žádoucí, aby se v nové právní úpravě obdobný princip znovu objevil, aby bylo zaručeno základní právo stávajících členů zemědělských družstev na vrácení zemědělské půdy při skončení činnosti.

12. Závěr

Tato diplomová práce prokázala na historickém vývoji a současném postavení zemědělského družstevnictví v České republice, že zemědělská družstva měla, mají a budou mít významný podíl na zemědělské výrobě a s tím spojených činnostech. Přestože jsou současná zemědělská družstva vzdálena původním družstvům, která rolníci zakládali na přelomu 19. a 20. století především kvůli soustředění finančních prostředků myšlenka sounáležitosti a spolupráce zůstává i nadále aktuální.

Současná právní úprava družstev je v zásadě postačující a prakticky využitelná, přestože bohužel nezohledňuje význam a specifika zemědělských družstev.

Možné změny a návrhy nové právní úpravy družstev v souvislosti s rekodifikací občanského zákoníku a přijetím zákona o obchodních korporacích vnesou v nejbližší budoucnosti do právní úpravy družstva nikoli bezvýznamné změny. Tyto změny v navrhovaném znění prozatím dostatečně nereflektují odlišnosti a potřeby zemědělských družstev.

Zemědělská družstva zůstávají nedílnou součástí hospodářství České republiky a budou nadále plnit roli socioekonomických subjektů v rozličných oblastech zemědělské a k ní přidružené činnosti.

Zemědělské družstevnictví je správným řešením spolupráce mezi zemědělci, přičemž jeho ekonomický význam neklesá a pro mnohé zemědělce je stále tou správnou perspektivou fungování jejich hospodářství a to nejen v teritoriu České republiky, ale při přeshraniční spolupráci v rámci celého Evropského společenství.

13. Seznam použitých zdrojů

- BLAŽEK, A., TREJBAL, B.: Zemědělské družstevnictví v království českém, Praha, A. Neubert, 1913.
- BLAŽKE, J.: Nástin přednášek o zemědělském a družstevním zákonodárství, Praha, SPN, 1954.
- FEIERABEND, L. K.: Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952, Volary, Stehlík, 2007.
- HŮLKA, A.: Zemědělské družstevnictví, Praha, Československá akademie zemědělská, 1931.
- HONCOVÁ, J.: Zemědělské družstevnictví za předmnichovské republiky, Praha, s.n., 1975.
- JECH, K.: Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha, Vyšehrad, 2008.
- KUBAČÁK, A.: Dějiny zemědělství v českých zemích, Díl 1 od 10. století do roku 1900, Praha, Česká zemědělská tiskárna, 1994.
- KUBAČÁK, A.: Dějiny zemědělství v českých zemích, II. díl, 1900-1989, Praha, Ministerstvo zemědělství ČR, 1995.
- KUBAČÁK, A.: Ministerstvo zemědělství v letech 1918-1948, Praha, Ministerstvo zemědělství ČR, 2005.
- PEKÁREK, M: Majetková účast občanů v družstvech a její právní aspekty, Brno, Masarykova Univerzita v Brně, 1999.
- PELIKÁNOVÁ, I., ČERNÁ, S. a kol.: Obchodní právo, Společnosti obchodního práva a družstva, II. díl, Praha, ASPI, a.s., 2006.
- PŠENIČKOVÁ, J., JUNECOVÁ, J.: Zemědělské družstevnictví: kolektivizace zemědělství. Vznik JZD 1948-1949, Praha, Státní ústřední archiv, 1995.
- ŘÍMALOVÁ, O., HOLEJŠOVSKÝ, J.: Družstva, Praha, C. H. Beck, 1999.
- SLIMÁK, P.: Zákon o zemědělském družstevnictví a jeho výklad, Praha, SZN, 1989.
- VÁCLAVŮ, A.: Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu, Praha, Vysoká škola ekonomická, 1999.

Bulletiny:

Zemědělství a zemědělské družstevnictví v ČR, Praha, SZDS, Agrospoj, 1999 - 2001.

Výroční bulletin Zemědělského svazu ČR, Praha, ZSČR, 2004.

Mezinárodní bulletin Zemědělského svazu ČR, Praha, ZSČR, 2005 – 2010.

Stručná fakta a čísla o českém družstevnictví, Praha, Družstevní asociace ČR, 2004.

Vybrané údaje o českém družstevnictví, Praha, Družstevní asociace ČR, 2006, 2007, 2008, 2010.

Zpráva o stavu zemědělství v ČR (Zelená zpráva), Ministerstvo zemědělství ČR, Praha, 1997 – 2007.

Zákony:

Zákon č. 70/1873 ř. z., o společenstvech výdělkových a hospodářských.

Zákon č. 69/1949 Sb., o jednotných zemědělských družstvech.

Zákon č. 49/1959 Sb., o jednotných zemědělských družstvech.

Zákon č. 122/1975 Sb., o zemědělském družstevnictví.

Zákon č. 90/1988 Sb., o zemědělském družstevnictví.

Zákon č. 162/1990 Sb., o zemědělském družstevnictví.

Zákon č. 176/1990 Sb., o bytovém, spotřebním a jiném družstevnictví.

Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník.

Návrh zákona o obchodních korporacích.

14. Přílohy

Příloha č. 1

Ministři zemědělství v Československu v letech 1918 - 1945

Karel Prášek	1918 – 1920
Kuneš Sonntag	1920 – 1920
Vladimír Brdlík	1920 – 1921
František Staněk	1921 – 1922
Milan Hodža	1922 – 1926
Juraj Slávik	1926 – 1926
Otakar Srdínko	1926 – 1929
Bohumír Bradáč	1929 – 1932
Milan Hodža	1932 – 1935
Josef Zadina	1935 – 1938
Eduard Reich	1938 – 1938
Ladislav Feierabend	1938 – 1939
Mikuláš Bubna z Litic	1940 – 1940 protektorátní ministr zemědělství
Jaroslav Krejčí	1940 – 1942 protektorátní ministr zemědělství
Adolf Hrubý	1942 – 1945 protektorátní ministr zemědělství
Ján Lichner	1943 – 1945 ministr zemědělství londýnské exilové vlády

Příloha č. 2

Hradecký program z roku 1947

1. Konečné vyřešení otázky půdy
2. Příděl lesů
3. Odstranění disparity mezi cenami průmyslových a zemědělských výrobků
4. Reorganizace distribuce
5. Výstavba družstevnictví
6. Cukrovarský průmysl
7. Rolnické pojištění
8. Zemědělský úvěr
9. Jednotná zemědělská daň
10. Mechanizace zemědělství
11. Opatření v zájmu zemědělských žen a zemědělské mládeže
12. Zlepšení živočišné výroby
13. Zahradnictví
14. Rybářský zákon
15. Výstavba území bývalých německých cvičišť
16. Hospodářská výstava v roce 1948
17. Uzákonění Jednotného svazu českých zemědělců a Svazu slovenských rolníků

Jech, K.: Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha, Vyšehrad, 2008, str. 53.